

AUSTROUGARSKI ULTIMATUM SRBIJI 1914. G.

Livia Kardum

I. dio

I. Austrougarska politika na Balkanu

Atentat na austrougarskog prestolonasljednika nadvojvodu Franju Ferdinanda i njegovu suprugu u Sarajevu 28. lipnja 1914. g. i njihova smrt nedvojbeno su osupnuli, užasnuli i zaprepastili čitavu Europu. Međutim, iako se radilo o nasilnoj smrti budućeg vladara jedne od ključnih europskih država, u početku nije izgledalo da će taj događaj izazvati europski, pa i svjetski sukob, jer su se u posljednjih desetak godina ionako zaredale mnoge teške političke krize (dvije marokanske krize, aneksijska kriza, dva balkanska rata) koje su dovodile Europu na sam rub rata, ali do kojeg naposljetku ipak nije dolazilo. Razlika je ipak postojala i bila je više nego alarmantna, jer se sarajevski atentat dogodio upravo u zenitu politike ravnoteže snaga, kada je suparničkim stranama – baš zbog učestalih političkih kriza – ponestalo manipulacijskog prostora za bezbolno uzmicanje, što je značilo da je za izbijanje ratnog sukoba bio potreban još samo povod. Osim toga i u marokanskim krizama i u aneksijskoj krizi, kao i kod raspleta balkanskih ratova pokazalo se da Njemačka neće nikada (ili će to bar nastojati) riskirati izravan sukob s Velikom Britanijom, koja će pak svojom podrškom ili suzdržanošću utjecati na smjelost ili popustljivost politike svoje saveznice Francuske. Isto tako će i Austro-Ugarska itekako voditi računa da za svoje političke planove osigura podršku svoje glavne saveznice Njemačke. Dakle, mir u Europi ovisio je ponajprije o Velikoj Britaniji kao vodećoj sili Antante i Njemačkoj kao stožeru Centralnih sila. Taj odnos snaga, međutim, vrijedio je samo tako dugo dok Rusija, oslabljena rusko-japanskim ratom, nije mogla voditi aktivnu politiku u Europi.

Kad se Rusija koliko-toliko vojno oporavila, situacija se bitno zakomplicirala, jer se sada pojavio i treći odlučujući faktor političke i vojne moći osobito zainteresiran za izuzetno osjetljivo područje Balkana. Naime na Balkanu su se sukobljavali ne samo razbuktni nacionalni interesi malih balkanskih državica već i triju europskih velesila: Rusije, Austro-Ugarske i Italije. S obzirom na međusavezničku kombinatoriku dvaju suparničkih tabora, Austro-Ugarska je ovisna o pomoći Njemačke, Rusija jedina može obuzdati Srbiju, a sama će ustuknuti jedino pred nadmoćnom Njemačkom. Italija pak ne želi biti u sukobu s Velikom Britanijom bez obzira na svoje savezništvo s Njemačkom i Austro-Ugarskom. Velika Britanija jedina može zadržati Francusku i Rusiju, ali ipak ne

može ostati postrani ako dođe do poremećaja ravnoteže snaga na kontinentu u korist Njemačke, a ova po mogućnosti ne želi doći u sukob s Velikom Britanijom.

Balkan, koji je nakon II. balkanskog rata bio itekako isprepleten osjećajem straha i osvete, bio je idealno područje za izbijanje krize i rata i za aktiviranje lanca međusavezničkih vojnih obveza. Usto situacija na Balkanu bila je to opasnija što su se upravo tu u svoj svojoj suprotnosti sukobila dva državno-pravna sustava: s jedne strane princip nacionalne države otjelovljen u obliku mlade Kraljevine Srbije, koja želi okupiti svoje sunarodnjake u matičnu zemlju i princip stare mnogonacionalne imperijalne monarhije Austro-Ugarske. Neriješeno nacionalno pitanje odnosno neadekvatno riješeno nacionalno pitanje, a upravo takvo je bilo u Austro-Ugarskoj, bilo je tempirana politička bomba razorne moći pogotovo kad se u neposrednom susjedstvu nalazi država kakva je bila Srbija, netom razbuktalog nacionalnog zanosa nakon dva uspješna balkanska rata, koja su joj donijela kako znatno teritorijalno proširenje tako i velik politički ugled i privlačnu moć kod Južnih Slavena unutar austrougarskih granica.

Opasnosti koje su iz te situacije prijetile Austro-Ugarskoj bili su dakako svjesni mnogi pa i najviši politički krugovi Austro-Ugarske. Ali ponuđena rješenja bila su – s obzirom na višestruku heterogenost političkih interesa unutar Austro-Ugarske – različita. S tim u vezi zanimljivo je mišljenje samog nadvojvode Franje Ferdinanda o međunarodnom položaju Austro-Ugarske koje on, neopterećeno diplomatskim finisama, izlaže austrougarskom ministru vanjskih poslova grofu Leopoldu Berchtoldu u pismu od 1. veljače 1913. g. (dakle prije raspleta II. balkanskog rata).

Franjo Ferdinand smatra da treba poduzeti sve da se očuva mir za Austro-Ugarsku. Eventualni rat s Rusijom bila bi nesreća, jer tko zna bi li funkcioniralo austrougarsko lijevo i desno krilo, tj. saveznica Njemačka, koja je zaokupljena Francuskom i Rumunjska, koja bi se mogla izgovoriti na bugarsku opasnost. Zato je sada (nakon I. balkanskog rata) – smatra Franjo Ferdinand – što se Austro-Ugarske tiče trenutak za rat nepovoljan. U separatnom ratu sa Srbijom Austro-Ugarska bi je bez teškoća porazila, ali bi od toga imala više štete nego koristi. Kao prvo cijela Europa bi je tretirala kao remetitelja mira, a najgore što bi Austro-Ugarska mogla učiniti – po mišljenju Franje Ferdinanda – bila bi aneksija Srbije. Srbija je prezadužena, poznata po kraljoubojicama i nevaljancima, što sve stvarno nije potrebno Austro-Ugarskoj to više što jedva izlazi nakraj s Bosnom i u financijskom pogledu i što se državno-pravnih pitanja tiče. U anektiranu Srbiju Austro-Ugarska bi mogla uložiti milijarde, a ne bi dobila ništa drugo do ogorčene iredente.

Što se iredente unutar Austro-Ugarske tiče, nadvojvoda je uvjeren da će ona odmah prestati ako se austrougarskim Slavenima stvori pravedna, dobra i ugodna egzistencija. Osobito je uvjeren da bi prije svega u Dalmaciji i Hrvatskoj, gdje je dinastički vjerno stanovništvo s pravom pogođeno politikom "à la Cuvaj" mogao osigurati u roku od 48 sati red, mir i odanost dinastiji. Zato je za Franju Ferdinanda osnovno da se uredi unutrašnjopolitička situacija u zemlji na takav način da se svi narodi Monarhije pridobu za zajedničku stvar. Tek nakon toga se može voditi energičnija vanjska politika. Međutim, krivicu za takvu situaciju u zemlji Franjo Ferdinand svaljuje na kliku neodgovornih ljudi iza kojih stoje slobodni zidari, Židovi i drugi. I dok ih u toj štetnoj raboti ne onemoguće, Austro-Ugarskoj preostaje samo politika promatrača i huškača drugih da se međusobno uništavaju, dok istodobno sama za sebe Austro-Ugarska treba očuvati mir. Takva politika u sadašnjim okolnostima, kad je u Monarhiji stanje kaotično, a nitko se

ne želi energičnije politički angažirati, iziskuje najmanje ljudskih života i najmanje novca. Međutim, to stanje treba prevladati zajedničkim radom i maksimalnim trudom svih političkih faktora koji su odani Monarhiji i dinastiji da se ponovno stvori država unutrašnje pravde i vanjskopolitičke snage, koja se neće odmah potresti ako su pojedina češka i mađarska gospoda loše volje i koja neće dopustiti da parlament mimo izglasava jedan destruktivni zakon za drugim, umjesto da ga raspusti. Zato Franjo Ferdinand vjeruje da je Austro-Ugarskoj ponajprije potreban unutrašnjopolitički red i vanjskopolitički mir. Za te političke ciljeve – tvrdi na kraju svog pisma nadvojvoda – voljan je raditi i boriti se čitav svoj život.¹

Dakle – težište rješenja krize identiteta Austro-Ugarske – po mišljenju Franje Ferdinanda – u prvom je redu na unutrašnjopolitičkom planu, a tek u drugoj fazi na vanjskopolitičkom. Međutim, već u toku drugoga balkanskoga rata u austrougarskom političkom programu javljaju se neki novi elementi, koji se dođuše još uklapaju u osnovne okvire politike Franje Ferdinanda, ali težište rješenja nalaze na vanjskopolitičkom planu. O tome najrječitije govori Memorandum od 1. kolovoza 1913. g. o konceptu buduće bečke vanjske politike namijenjen Berlinu zbog usuglašavanja stavova i poduzimanja eventualnih akcija. To je jedna od najvažnijih promemorija grofa Berchtolda i njegovih suradnika i preteča je one poznate promemorije koju je početkom srpnja 1914. g. grof Hoyos prenio Berlinu. Berchtold je, naime, bio krajnje nezadovoljan držanjem Njemačke za vrijeme balkanskih ratova, koje je više išlo na ruku Francuskoj i Rusiji nego vlastitoj saveznicu Austro-Ugarskoj. Berlinu je zato trebalo jasno pokazati i objasniti zašto je za Austro-Ugarsku od svih balkanskih pitanja srpsko pitanje od najvitalnijeg interesa i značenja. Bit problema bila je u tome što je velikosrpska ideja stavljala direktno u pitanje egzistenciju Austro-Ugarske. Dolaskom radikala na vlast u Srbiji velikosrpsvo se uzdiglo u vodeću političku ideju srpske nacionalne države, koja teži da sve sunarodnjake ujedini s maticom zemljom. Konkretno to znači da Srbija ima teritorijalne aspiracije prema teritoriju Austro-Ugarske koju naseljavaju Srbi. Taj antagonizam Austro-Ugarske i Srbije – tvrdi se u promemoriji – trajnog je i nepremostivog karaktera, jer je velikosrpska ideja, čija realizacija treba uz ostalo osigurati Srbiji nuždan izlaz na more, postala nacionalni ideal cijelog srpskog naroda, a pretpostavlja pobjedonosni sukob s Austro-Ugarskom. Ta je činjenica to opasnija što iza Srbije, koja je sama za sebe malena, stoji snažni val panslavističkog raspoloženja u Rusiji, koji utječe na službenu rusku politiku čak i tada kada vitalni ruski interesi nisu u pitanju. Bez obzira na to što Austro-Ugarskoj ne predstoji momentana opasnost od srpske agresije – tvrdi se u promemoriji – srpske će se aspiracije neminovno, nakon što su zadovoljene od Turske okrenuti prema Austro-Ugarskoj. Zato se već danas može predvidjeti da će srpsko pitanje u bliskoj budućnosti težiti nasilnom rješenju.

Austrougarska politika – kaže se dalje u promemoriji – potpuno je dalekovidna i ne ide za osvajanjem srpskog teritorija, koji bi se teško uklopio u postojeće okvire Austro-Ugarske. Austro-Ugarskoj je isključivo stalo do vlastite sigurnosti i do vlastitog teritorijalnog integriteta. Zbog toga ona ne želi konflikt sa Srbijom, ali oprez nalaže budno praćenje srpskih agresivnih planova i panslavizma općenito. Zbog toga je neposredni

¹ Hugo Hantsch, Leopold Graf Berchtold, Grandseigneur und Staatsmann; Verlag Styria, Graz, Wien, Köln 1963. g., 388 – 390.

cilj austrougarske politike po mogućnosti ograničiti teritorijalno povećanje Srbije, odnosno zadržati je u njezinim postojećim etničkim granicama. Srbija će sada (misli se nakon II. balkanskog rata, op. L. K.) gotovo podvostručiti svoj teritorij, a mir je sačuvan samo zahvaljujući miroljubivom držanju Austro-Ugarske, kojoj je cilj na Balkanu stvoriti lakav raspored snaga koji će onemogućiti velikosrpske planove i stvoriti Austro-Ugarskoj prirodnog saveznika kao protutežu povećanoj Srbiji. Taj prirodni saveznik trebala bi biti Bugarska, koja ima identične interese s Austro-Ugarskom, pa s njom treba stupiti u najuže savezničke odnose, kao i s Rumunjskom. Nikako se ne smije dopustiti – upozorava promemorija – da se Bugarska ponovno gurne u naručje Rusije. Zato se Berchtold posebice namjerava založiti da pravedni bugarski nacionalni i životni interesi ne budu suviše zapostavljeni predstojećim mirovnim odlukama. Austrougarski ministar vanjskih poslova svakako je želio upozoriti na važnost Bugarske u odnosu na Rumunjsku, koja bi se zbog neprijateljske Bugarske na svom boku neminovno morala prikloniti Antanti. Austro-Ugarska će zato nastojati sačuvati Bugarsku kao faktor moći na Balkanu, a zatim poraditi na sporazumu između Bugarske i Rumunjske čime bi se Bugarska privukla u Trojni savez.²

U vlastoručnom pismu austrougarskom ambasadoru u Berlinu grofu Ladislavu Szögyeny-Marichu datiranom istog dana kad i promemorija Berchtold je još jasnije istakao njezin cilj i namjeru, a to je da se konačno prekine neizdrživo diskrepantna politika saveznice Njemačke i Austro-Ugarske na Balkanu. Naime, Berlin u posljednje vrijeme odstupa od prešutne prakse da se balkanska politika kreira u Beču, a da se Berlin samo prilagođava zacrtanom pravcu. Posljedica toga je ugrožavanje diplomatskog položaja Austro-Ugarske na Balkanu i diskreditiranje Trojnog saveza na međunarodnom planu. Zato Austro-Ugarska očekuje od Njemačke da ne poduzima političke poteze suprotne interesima Austro-Ugarske na Balkanu. To ne bi bio samo zločin protiv vlastitog saveznika već i protiv svojeg vlastitog interesa – zaključuje Berchtold svoje pismo.³

Međutim, Berlin je teško prihvaćao stajalište Beča i tek korak po korak odstupao od svoje vlastite koncepcije politike "Drang nach Osten". Njemačka je nasuprot Austro-Ugarskoj temelje svoje balkanske politike gradila na Rumunjskoj, Grčkoj i Turskoj, a glavni kreator takve politike bio je car Wilhelm osobno. Ali to nije bio jedini razlog zbog čega su se u međusavezničkim odnosima čuli disonantni tonovi. Balkan je naime, uoči izbijanja I. svjetskog rata, postao poprište žestokog ekonomsko-trgovinskog rivalstva Austro-Ugarske i Njemačke, pri čemu je Njemačka nezaustavljivo istiskivala Austro-Ugarsku iz svih balkanskih država.⁴ Takva politika Berlina izazivala je gnjev u Beču, ali boljeg saveznika od Njemačke Austro-Ugarska nije imala. Uskoro će to shvatiti i Berlin kad njemačku imperijalističku ekspanziju na tom istom Balkanu i na Bliskom istoku zaustavi Antanta. Naime, potkraj II. balkanskog rata, koji je ne samo vojno već i financijski iscrpio sve sudionike, borba velesila za interesne sfere na tom

² isto, 466 – 468.

³ isto, 468 – 469.

⁴ Oesterreich-Ungarn in der Weltpolitik 1900 bis 1918; F. Klein, Probleme des Bündnisses zwischen Oesterreich-Ungarn und Deutschland am Vorabend des ersten Weltkrieges; Akademie-Verlag, Berlin 1965; 159.

području poprimila je vrlo konkretan oblik financijskih pozajmica balkanskim državama i Turskoj. Njemačka u tome nije mogla držati korak s punom francuskom državnom blagajnom posebno specijaliziranom za pozajmice takve vrste. Tako je već u jesen 1913. g. Njemačka izgubila svoj desetljećima investicijama izgrađivan položaj u Rumunjskoj, Grčkoj, Srbiji i Turskoj. Jedina država na Balkanu koja je preostala utjecaju Centralnih sila bila je poražena Bugarska i Njemačka se iako nevoljko, morala suočiti s tom činjenicom na koju je već neko vrijeme bezuspješno upozoravao austrougarski ministar vanjskih poslova grof Berchtold. Porazna spoznaja o slabosti vlastite kreditne sposobnosti, kao i moguće političke posljedice jače su djelovale na Berlin od svih argumenata Beča, koji se i sam počeo obraćati za pomoć zapadnom kapitalu.⁵

Austro-Ugarsku je svakako trebalo sačuvati – unatoč svemu – kao najpouzdanijeg saveznika, jer kako je to njemački državni sekretar za vanjske poslove Gottlieb von Jagow u jeku srpanjske krize izjavio: "Ako ti društvo u kojem se nalaziš više ne odgovara, zamijeni ga drugim, ako drugo imaš."⁶ A Njemačka poput Austro-Ugarske nije imala izbor pa je *Kaiser* pod pritiskom vojnih krugova (osobito zabrinutih zbog slabljenja utjecaja u Turskoj) morao promijeniti svoju politiku familijarnih veza s Rumunjskom i Grčkom koja je prijetila da minira Trojni savez. Zato je car Wilhelm sredinom listopada 1913. g. izjavio austrougarskom šefu generalštaba Franzu Conradu von Hötzendorfu, koji je bio najžešći zagovornik preventivnog rata protiv Srbije, da se Njemačka namjerava čak zaratiti s Rusijom ako bi se ova umiješala u austrougarsko-srpski sukob. Još deciraniji je *Kaiser* bio u razgovoru s grofom Berchtoldom 26. listopada 1914. g. kad je ustvrdio da je sukob Istoka i Zapada neminovan, a radi se zapravo o suzbijanju slavenske opasnosti. Zato se Srbija mora potpuno pokoriti ili inkorporirati u Austro-Ugarsku, već prema želji cara Franje Josipa. Ukoliko bi se pak beogradska vlada tome opirala, Beograd treba tako dugo bombardirati i okupirati dok želja Njegova Veličanstva Franje Josipa ne bude ispunjena. Car Wilhelm je toj predstojećoj egzistencijalnoj borbi Austro-Ugarske obećao bezrezervnu njemačku pomoć, koja će ići tako daleko da će se svaki potez bečkog Ministarstva vanjskih poslova tretirati u Berlinu kao zapovijed.⁷

Tako se naposljetku činilo da je ipak uspostavljeno savezničko jedinstvo što se tiče buduće politike na Balkanu. Austro-Ugarska je napokon mogla računati na podršku Berlina, a Berlin je, izgleda, shvatio da su austrougarski interesi također i interesi Njemačke na Balkanu. Ali dok je težište austrougarske balkanske politike bilo na egzistencijalnom očuvanju Monarhije, Njemačka je tu politiku podržavala (uza sve razumijevanje austrougarskih problema) ponajprije kao sredstvo razbijanja njemačkog okruženja, koje je za Njemačku postalo očito i u Europi, a sada i na Balkanu s u prvom redu francusko-ruskim utjecajem u Srbiji, Rumunjskoj i Grčkoj nasuprot njemačkom isključivo i samo u Bugarskoj.

⁵ Fritz Fischer, *Griff nach der Weltmacht; Die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschland 1914/18*; Droste Verlag, Düsseldorf 1964; 50.

⁶ Oesterreich-Ungarn in der Weltpolitik 1900 bis 1918; Klein, *Probleme des Bündnisses zwischen Oesterreich-Ungarn und Deutschland am Vorabend des ersten Weltkrieges*, 158.

⁷ Fischer, n. dj., 51 – 53.

Međutim, te uzajamne garancije i ohrabrenja još nisu značila da su Beč i Berlin voljni balkanske probleme riješiti vojnom silom, iako su i austrougarski šef generalštaba Conrad i njegov berlinski kolega grof Helmuth von Moltke bili zagovornici preventivnog rata, uvjereni da vrijeme ne radi za Centralne sile. Moltke je smatrao iluzornom politikom njemačkog kancelara Theobalda von Bethmann Hollwega koja ide za tim da se u slučaju sukoba osigura neutralnost Velike Britanije. Sumnjao je i u velike riječi cara Wilhelma sklonog da u posljednji trenutak ipak odustane od vojne intervencije, što su jasno pokazale – smatrao je Moltke – obje marokanske krize.⁸

Ni austrougarski prestolonasljednik Franjo Ferdinand nije bio sklon ratnim igrama i čak je bio blizak stajalištu cara Wilhelma da treba svakako pokušati sačuvati Rumunjsku za Trojni savez.⁹ Kako je on imao velik utjecaj na kreiranje austrougarske vanjske politike, tako je i austrougarska promemorija, koju je grof Berchtold sa suradnicima izradio 1. srpnja 1914. g. težište stavila na problem odnosa Rumunjske i Austro-Ugarske. Iako potpuno defenzivnog karaktera, promemorija upozorava na opasnosti koje vrebaju zbog pokušaja Rusije i Francuske da stvore novi balkanski savez na štetu teritorijalnog integriteta Dvojne Monarhije. Zato je za Austro-Ugarsku od presudne važnosti stav Rumunjske, koja, kako se čini, želi voditi potpuno samostalnu politiku, što znači da Austro-Ugarska u slučaju napada Rusije ne može sa sigurnošću računati na pomoć Rumunjske pa čak ni na njezinu neutralnost. Zbog toga je nužno razjašnjenje situacije hoće li Rumunjska voditi prijateljsku politiku prema Austro-Ugarskoj ili neće. S tim u vezi Rumunjskoj bi se mogla olakšati odluka garancijom njezina teritorija prema Bugarskoj i obećanjem političke i ekonomske preferencije na štetu Srbije. Austro-Ugarska nikako ne smije – naglašava se u promemoriji – obećati koncesije unutrašnjopolitičke prirode, čime se nije željelo dirati u ugarsku politiku prema nacionalnostima.

Ta promemorija iznosi drugačiji austrougarski politički program u uvjerenju da Austro-Ugarska još može političkim sredstvima svladati za nju nepovoljne rezultate drugog balkanskog rata. Želi aktivnom politikom (uz podršku Njemačke) potisnuti zahuktalu velikosprsku ideju i rumunjsku iredentu.

No unatoč tome što iz promemorije proizlazi da će Austro-Ugarska ubuduće voditi aktivnu politiku na Balkanu, ali ponajprije na političkom polju, čime bi trebala biti isključena primjena sile, ipak su stvoreni preduvjeti za klimu i raspoloženje koje ne bi isključivalo ni takvu akciju ukoliko bi to, dakako, zahtijevao razvoj događaja na Balkanu.¹⁰

II. Sarajevski atentat i prvi potezi austrougarske vlade

Austrougarsko Ministarstvo vanjskih poslova nije stiglo niti upoznati Berlin s novim smjernicama austrougarske politike na Balkanu (sročene u promemoriji) kad se iznenada stvorila potpuno nova i nepredviđena situacija ubojstvom Franje Ferdinanda i suprug 28. lipnja 1914. g. u Sarajevu.

⁸ isto, 56 – 57.

⁹ 12. travnja 1914. g. Franjo Ferdinand je s tim u vezi pisao grofu Berchtoldu pismo iz kojeg je vidljivo da mu je Rumunjska milija kao nesiguran prijatelj nego kao deklarirani neprijatelj. Zbog toga on osuđuje manjinsku politiku ugarskog predsjednika vlade grofa Istvána Tisze i austrougarskog poslanika u Bukureštu grofa Ottokara v. Czernina, koja nezaustavivo odvaja Rumunjsku od Austro-Ugarske; Hantsch, n. dj. 550.

¹⁰ Hantsch, n. dj. 546 – 551.

Situacija je bila više nego delikatna, jer radilo se o ubojstvu austrougarskog prestolonasljednika, dakle o zločinu koji se nikako nije mogao i nije smio ignorirati, a zapravo u samoj Dvojnoj Monarhiji bilo je više onih koji su smrt Franje Ferdinanda primili s olakšanjem nego s iskrenim žaljenjem i tugom. Nisu tugovali ni Nijemci, a osobito ne Mađari, koji su čitavo vrijeme strahovali od unutrašnjoreorganizacijskih namjera (uvođenje trijalizma ili federalizma) Franje Ferdinanda, koje su mogle ugroziti vladajući položaj Nijemaca i Mađara nad ostalim narodima Austro-Ugarske. Sam car Franjo Josip, pak, nije se nikad mogao pomiriti s nedostojnim morganatskim brakom svog nećaka i nasljednika, dok je militantnim krugovima na čelu sa šefom generalštaba Conradom ubojstvo Franje Ferdinanda bila dobra prilika da se uz pomoć Njemačke jednom zauvijek obračuna sa Srbijom.¹¹

I sam grof Berchtold primijetio je olakšanje kod nekih svojih kolega, ali je ipak sa žaljenjem konstatirao, kao iskusan diplomat i političar, svjestan svih problema s kojima se Austro-Ugarska hrvala, da je Franjo Ferdinand uza sve svoje mane, ali i vrline bio kompletna i jaka politička ličnost kakvu je Habsburška Monarhija itekako trebala.¹² Novog prestolonasljednika nadvojvodu Karla Franju Josipa, potpuno nepripremljenog i za taj položaj nespremnog, trebalo je tek uvesti i upoznati s državnničkim poslovima. Stari car na čelu carstva i mladi neiskusni prestolonasljednik nisu budili optimizam u budućost monarhije čija je kohezijska snaga bila upravo, samo i isključivo dinastija, odnosno Habsburgovci.

Odmah sljedećeg dana, nakon vijesti o atentatu, počele su užurbane konzultacije u bečkom političkom vrhu pa su se već 29. lipnja navečer sastali Conrad i Berchtold. Obojica su ostavila zapis o tom razgovoru.¹³ Conrad je zastupao stajalište da treba momentano vojno intervenirati protiv Srbije dok je još odnos snaga relativno povoljan za Monarhiju. Čas obračuna je kucnuo i treba odmah prekinuti sve kontakte sa Srbijom i započeti s mobilizacijom već 1. srpnja. Berchtold je nasuprot tome bio nešto suzdržaniji. Složio se s Conradom da je po svemu sudeći došao čas obračuna sa Srbijom, ali prethodno bi trebalo svakako definitivno osigurati podršku Njemačke i pripremiti javno mnijenje za takav korak. Zato bi po Berchtoldu trebalo prvo pričekati izvještaj iz Sarajeva i rezultate istrage o atentatu.

Conradovo mišljenje podržao je i ministar rata Alexander von Krobatin, uvjeravajući zajedno s Conradom 30. lipnja Berchtolda da je rat jedini izlaz iz krize i da je vojska za to spremna.¹⁴

Međutim na audijenciji kod cara istog dana u jedan sat poslijepodne Berchtold je dobio podršku starog suverena. Izložio mu je svoju zabrinutost za sudbinu Monarhije ako sada u ovom sudbonosnom trenutku pokaže svoju slabost što bi susjedi na jugu i istoku obilatno iskoristili i uništili je. Monarhija je ekspanzionističkom politikom Italije i balkanskih država satjerana u bezizlazan položaj, ali prije nego što se poduzmu jasne

¹¹ Fischer, n. dj. 60.

¹² Hantsch, n. dj. 556.

¹³ Hantsch, n. dj. 558; Julikrise und Kriegausbruch 1914, Bearbeitet und eingeleitet von Imanuel Geiss, Unterredung Berchtold-Conrad am 29. Juni 1914; Verlag für Literatur und Zeitgeschichte G.m.b.H., Hannover 1963, Dokument 2.

¹⁴ Hantsch, n. dj. 558 – 559.

akcije protiv Srbije – složili su se i Franjo Josip i Berchtold – treba ipak sačekati vijesti iz Sarajeva i Beograda¹⁵.

Ugarski predsjednik vlade grof István Tisza zastupao je još suzdržaniju politiku, što je lako razumjeti s obzirom na to da on stvarno nije imao razloga da žali za izrazito antimadžarski raspoloženim Franjom Ferdinandom, a bio je itekako svjestan opasnosti od rata za mnogonacionalnu Ugarsku s velikom rumunjskom manjinom u trenutku kad savezništvo Rumunjske nije bilo osigurano. Tisza je bio neosporno najjača politička ličnost Dvojne Monarhije s velikim utjecajem na grofa Berchtolda pa se njegovo mišljenje, a to je smatrao i sam car, nije moglo ignorirati. Zbog toga se Berchtold, po carevoj želji, istog poslijepodneva sastao s Tiszom da bi zajednički razmotrili nastalu političku situaciju.

U toku diskusije Tisza je morao konstatirati: iako se i Berchtold slaže da treba pričekati s direktnom akcijom, ipak postoji bitna razlika u njihovim mišljenjima. Dok je Tisza inzistirao da se srpskoj vladi da vremena da dokaže svoju lojalnost i tvrdio da bi se s vremenom internacionalni položaj Austro-Ugarske poboljšao, Berchtold je držao da vrijeme radi protiv Monarhije, jer Austro-Ugarska ne može držati korak s naoružavanjem Rusije, a i Antanta biva svakim danom sve jača. Berchtold je upozoravao na činjenicu da Austro-Ugarska treba iskoristiti momentano sveopće ogorčenje zbog atentata, kao i dinastičku solidarnost. Osim toga pasivno držanje Austro-Ugarske u ovom trenutku probudilo bi u Bugarskoj sumnju u sposobnost Monarhije kao saveznika na kojeg se može osloniti. Naravno, svakoj vojnoj akciji, koja bi – smatrao je Berchtold – u ovoj ranoj fazi mogla dati rezultate uz relativno malo prolijevanja krvi, morao bi prethoditi čvrst dokaz da Srbija stvarno stoji iza atentata.¹⁶

Iako je to bio samo konzultativni sastanak i nikakvi zaključci nisu bili doneseni, Tisza se uznemiren, istog dana (30. lipnja) požurio caru da ga uvjeri – nasuprot Berchtoldu – kako sarajevski atentat ne smije postati povod za obračun sa Srbijom. To bi bila velika pogreška za koju Tisza ne može snositi odgovornost. Kao prvo Beč još nema dovoljno dokaza za krivicu Srbije, pa bi austrougarska akcija protiv nje izazvala opću osudu u cijelom miroljubivom svijetu. Osim toga Tisza smatra ovo krajnje nepovoljnim trenutkom za obračun sa Srbijom, jer je jedina, ali još uvijek nesigurna austrougarska saveznica na Balkanu Bugarska suviše iscrpljena, a istodobno Rumunjska je gotovo izgubljena za Trojni savez. Stoga Tisza apelira na cara da iskoristi dolazak cara Wilhelma na sprovod kako bi njemačka strana podržala austrougarsku politiku na Balkanu, tj. pomogla pridobiti Rumunjsku, a da se pritom ne izgubi Bugarska.¹⁷

Pod dojmom Tiszina izlaganja Franjo Josip je sljedećeg dana (1. srpnja)¹⁸ pozvao Berchtolda na razgovor da ga obavijesti o svojoj odluci. Tisza je očito pridobio cara, jer se on priklonio mišljenju da unatoč tome što energičnu akciju prema Srbiji smatra nužnom i neizbježnom, Austro-Ugarska treba zasad zauzeti stav iščekivanja dok se ne

¹⁵ isto, 559.

¹⁶ isto, 561.

¹⁷ Geiss, n. dj., dokument br. 8: Tisza an Franz Joseph, Budapest, den 1. Juli 1914, 62.

¹⁸ Hantsch spominje datum 2. srpnja, ali kako je Tisza po svemu sudeći bio kod cara 30. lipnja, a ne 1. srpnja kada je u Budimpešti napisao izvještaj o toj audijenciji, onda je Berchtoldova audijencija uslijedila 1. srpnja

donesu definitivne odluke. A za donošenje definitivne odluke potrebno je, kako je to želio grof Tisza, ispuniti dva preduvjeta: dobiti čvrst dokaz o krivnji Srbije i osigurati čvrstu podršku barem Njemačke i Bugarske.¹⁹ Za tako nešto trebalo je, međutim, vremena pa je propao Berchtoldov prijedlog da se iskoristi povoljan psihološki moment općeg ogorčenja svjetske javnosti za brzu vojnu akciju lokalnog karaktera.

Možda bi Berchtoldova solucija bila bolja od prihvaćenog suzdržanog stava, ali Tiszina opreznost, uza sve njegove razloge, nije bila bez osnove. Naime, prve reakcije njemačkog ambasadora u Beču Heinricha von Tschirschkog bile su više nego suzdržane. On je Berchtoldu 30. lipnja savjetovao da se čuva nepromišljenih poteza. Protiv Srbije treba poduzeti energične korake tek ako ona ne bi na zadovoljavajući način ispunila zahtjeve Austro-Ugarske. Austro-Ugarska mora prije svega biti svjesna – upozoravao je Tschirschky – da nije sama na svijetu, već da mora imati obzira prema svojim saveznicima i prema općoj situaciji u Europi, a posebno treba voditi računa o držanju Italije i Rumunjske u vezi sa Srbijom.²⁰

Reakcija Tschirschkog nije bila ni najmanje neobična, već se dapače uklapala u okvire dotadašnje najbolje njemačke političke tradicije u odnosu prema Austro-Ugarskoj. No umjesto pohvale, savjeti Tschirschkog, koje se on požurio udijeliti Berchtoldu, izazvali su bijes njegova suverena. Za razliku od njega car Wilhelm je smatrao da su ubojstvom Franje Ferdinanda stvorene nove okolnosti, koje zahtijevaju brzu, energičnu akciju Austro-Ugarske i Njemačka Austro-Ugarsku u tome ne želi sputati.

Tschirschky je, izgleda, odmah saznao za sadržaj Wilhelmovih rubnih primjedbi, kojima je on očito ljutito popratio njegov izvještaj,²¹ pa od danas na sutra potpuno mijenja svoje držanje i usklađuje ga sa željama svoga cara.

III. Njemačka podrška i misija A. Hoyosa

Već 2. srpnja, u audijenciji kod cara Franje Josipa, Tschirschky je izjavio da će Njemačka odlučno podržati Austro-Ugarsku u obrani njezina životnog interesa.²²

Istog dana sastao se i s Berchtoldom i pritom je njemački ambasador potvrdio da se protiv Srbije mora poduzeti energična akcija i da će Njemačka podržati Austro-Ugarsku. Ali, Berchtold je suzdržano primijetio da je Berlin uvijek uvjeravao Beč u svoju podršku, no da se već više puta dogodilo da se nije pridržavao tog svog obećanja. Tschirschky je takvo držanje svoje vlade objasnio Berchtoldu (kao privatno mišljenje) time da Beč nikada nije imao jasno formuliran plan za akciju, već se dosad sve kretalo samo na idejnom planu. Tschirschky je i ovaj put izrazio bojazan kako će na sukob Austro-Ugarske sa Srbijom reagirati saveznice Rumunjska i Italija. Berchtold je odbio svaku mogućnost da Rumunjska, a isto tako i Italija dobiju bilo kakve kompenzacije. Zato Austro-Ugarska očekuje od Njemačke da zadrži Rumunjsku kad Austro-Ugarska bude – radi svog vlastitog integriteta – napala Srbiju. Italiji treba Berlin također objasni-

¹⁹ Hantsch, n. dj. 562.

²⁰ Geiss, n. dj. dokument br. 3: Tschirschky an Bethmann Hollweg; Wien, den 30. Juni 1914; 58.

²¹ isto.

²² Geiss, n. dj. dokument br. 11: Tschirschky an Bethmann Hollweg; Wien den 2. Juli 1914; 69.

ti da se Austro-Ugarska bori za svoju egzistenciju, a kako Srbija nije turski teritorij, kompenzacije ne dolaze u obzir prema ugovoru o Trojnom savezu.²³

Austro-Ugarska je dakle željela osigurati bezrezervnu podršku Njemačke, a ova je prema raspoloženju *Kaiserovu* po svemu sudeći bila spremna tu podršku Austro-Ugarskoj ovaj put i pružiti, što je značilo da su obje strane odlučile zakoraknuti u susret ratnom sukobu po mogućnosti lokalnog, ali, mogućeg europskog opsega. Međutim u tim prvim srpanjskim danima stranim promatračima u Berlinu i Beču politička situacija nije izgledala do te mjere alarmantna. Salza Lichtenau, poslanik Saske u Berlinu čak je mislio da je nastupilo vrijeme smirenja, jer je smrću Franje Ferdinanda s političke scene nestao čovjek koji je svojim – među Mađarima nepopularnim planovima o centralizaciji carstva – bio faktor političke nesigurnosti u Dvojnoj Monarhiji. Berchtoldu Lichtenau ne pripisuje niti političku inicijativu niti političku konsekvencnost.²⁴

Ruski poslanik u Berlinu Sergei Nikolajewitsch Swerbejew smatrao je optužbe uperene protiv Srbije potpuno neopravdanim i bez osnove, bez obzira na to što su atentatori srpske nacionalnosti. Srbiji su naprotiv u interesu dobrosusjedski odnosi s Austro-Ugarskom, jer je oslabljena ratovima i zaokupljena organizacijom uprave u novoosvojenim krajevima – uvjeravao je Swerbejew njemačkoga državnog podsekretara Alfreda Zimmermanna. Potpuno je nemoguće krivicu za zločin, koji su počinili nezreli anarhisti pripisati jednoj čitavoj naciji i zato bi bilo poželjno – smatrao je Swerbejew – kad bi Austro-Ugarska prekinula s optužbama protiv Srbije koje bi mogle dovesti do neželjenih posljedica. Zimmermann se navodno s njim složio – tvrdio je Swerbejew u svom izvještaju ruskom ministru vanjskih poslova Sazonovu, ali je ipak dodao da Srbija mora učiniti sve da pomogne istrazi o atentatu i ako se potvrde glasine koje sada kruže, mora najstrože kazniti krivce.²⁵

Istodobno u Srbiji mnogi nisu shvaćali koliko je mir s Austro-Ugarskom u interesu Srbije. Srpska je štampa bjesomučno napadala Austro-Ugarsku, veličala i slavila atentatore kao žrtve i mučenike za svetu stvar. Srpski poslanik u Beču Jovan M. Jovanović svjestan situacije, bio je zbog toga očajan, jer je bespomoćan morao promatrati kako propada sav njegov trud da uspostavi dobre austrougarsko-srpske odnose.²⁶

U Srbiji očito još nisu shvaćali da su pod dojmom krvavog atentata simpatije Europe na strani Austro-Ugarske, koja čak smatra da u svemu tome Srbija nije nipošto potpuno nevinna. Beskrupulozna srpska propaganda protiv Austro-Ugarske potvrđivala je i učvršćivala to uvjerenje, koje se zasad temeljilo samo na pretpostavkama. Čak je i francuski predsjednik Republike Raymond Poincaré, unatoč tome što je kod austrougarskog poslanika apelirao na suzdržanost Beča, smatrao da je dužnost Srbije – koju ona nikako ne može izbjeći – da maksimalno podupre austrougarsku sudsku istragu i potragu za eventualnim sukrivcima.²⁷

²³ isto, dokument br. 14; Aufzeichnung Berchtolds, Wien, den 3. Juli 1914; 74 – 75.

²⁴ isto, dokument br. 12. Salza Lichtenau an Witzhum, Berlin, den 2. Juli 1914; 71 – 72.

²⁵ isto, dokument br. 13: Swerbejew an Sazonow, Berlin, den 2. Juli 1914; 72 – 77.

²⁶ isto, dokument br. 16: Bunsen an Nicolson; Wien, am 3. Juli 1914; 76

²⁷ isto, dokument br. 18: Szécsen an Berchtold; Paris, den 4. Juli 1914; 77.

Međutim, Austro-Ugarska i Njemačka nisu se željele zaustaviti samo na pronalazažu nju krivca i sukrivaca. Tschirschky je poručio austrougarskom ministru vanjskih poslova da će Njemačka bezrezervno podržati Austro-Ugarsku bez obzira na mjere koje ona kani poduzeti protiv Srbije, a najbolje bi bilo kad bi se što prije krenulo u obračun. Pritom je Tschirschky upozorio Beč da se ne da zbuniti eventualnim pacifističkim pisanjem njemačke štampe, jer će *Kaiser* i *Reich* bezuvjetno podržati Austro-Ugarsku.²⁸

Tschirschky nije mogao biti jasniji, ali sva ta uvjeravanja u njemačku lojalnost nisu bila dovoljna da Austro-Ugarska poduzme konkretne poteze protiv Srbije. Za takav sudbonosni korak bile su potrebne ipak čvršće garancije Njemačke. S tim su se složili svi: i car Franjo Josip, i Berchtold, i Tisza. Zato je u Berlin 4. srpnja poslan šef kabineta u bečkom Ministarstvu vanjskih poslova grof Alexander Hoyos oboružan detaljnim uputama i jednim memorandumom te vlastoručnim pismom cara Franje Josipa. Prema usmenoj Berchtoldovoj uputi Hoyos je trebao obavijestiti austrougarskog ambasadora u Berlinu grofa Szögyénya o stavu Beča da je kucnuo čas eventualnog obračuna sa Srbijom. Od beogradske vlade tražit će se određene garancije za budućnost, a ako one ne bi bile ispunjene, uslijedila bi vojna intervencija. Szögyény treba zato ispitati kakav bi pritom stav zauzeo Berlin.

U pismu Wilhelmu car Franjo Josip tvrdi da sarajevski atentat – prema svim dosadašnjim saznanjima – nije zločin pojedinca, već se radi o dobroj organiziranoj uroti, čiji konci vode u Beograd. Ali iako će se po svemu sudeći teško moći dokazati suučestvo beogradske vlade, neosporno je da politika ujedinjenja svih Južnih Slavena pod srpskom zastavom podupire takve zločine i ugrožava Austro-Ugarsku. Zato buduća politika austrougarske vlade mora raditi na izolaciji i smanjenju Srbije. Prva faza te politike bilo bi jačanje pozicija sadašnje bugarske vlade, koja ima iste interese kao i Austro-Ugarska kako Bugarska ne bi opet prihvatila rusofilstvo. Rumunjska bi pritom shvatila da Trojni savez ne želi izgubiti Bugarsku, ali da je spreman garantirati rumunjski teritorijalni integritet. To bi možda dovelo do promjene politike Bukurešta, koji je sada prijateljski naklonjen prema Srbiji i Rusiji. Kada bi to uspjelo – nada se Franjo Josip – moglo bi se pokušati pomiriti Bugarsku, Grčku i Tursku, čime bi se pod pokroviteljstvom Trojnog saveza formirao novi Balkanski savez s ciljem da zaustavi panslavističku plimu i osigura mir njemačkim zemljama. Ali to sve će biti moguće samo onda ako Srbija prestane postojati kao faktor političke moći na Balkanu. Zato Franjo Josip završava svoje pismo u nadi da će se Wilhelm složiti kako je nakon Sarajeva nemoguće pomirenje između Austro-Ugarske i Srbije i da je politika mira europskih vladara ugrožena sve dok u Beogradu nekažnjeno djeluje žarište zločinačke propagande.²⁹

Stigavši u Berlin Hoyos je 5. srpnja predao sve dokumente austrougarskome ambasadoru Szögyényu. On se odmah javio caru Wilhelmu i bio pozvan na ručak istog dana. Wilhelm je odmah u Szögyényevoj nazočnosti pročitao pismo Franje Josipa i izjavio da Austro-Ugarska može računati na bezrezervnu podršku Njemačke. Ali kako se radilo o krajnje ozbiljnoj stvari, Wilhelm je svoju podršku uvjetovao formalnim dogovorom sa svojim kancelarom, koji će – uvjeravao je Wilhelm Szögyénya – podržati njegovo carsko mišljenje. Ujedno je car Wilhelm preporučio da se iskoristi sadašnji povoljan

²⁸ isto, dokument br. 19: Aufzeichnung Forgács; Wien, den 4. Juli 1914, 77 – 78.

²⁹ isto, dokument br. 9: Franz Joseph an Wilhelm II, Wien, den 2. Juli 1914; 63 – 65.

trenutak i da se ne odugovlači s akcijom protiv Srbije. Intervencija Rusije u korist Srbije činila mu se malo vjerojatnom jer Rusija nije spremna za rat, a ako se ipak angažira, Njemačka je spremna da se s njom suoči. Osim toga Njemačka će poraditi na tome da Rumunjska zauzme korektno držanje.³⁰

Istog dana poslijepodne Wilhelm se sastao s kancelarom Theobaldom von Bethmann Hollwegom i državnim podsekretarom Zimmermannom, koji je zamjenjivao državnog sekretara Gottlieba von Jagowa. Kao što je Wilhelm i predvidio, svi su se složili da je situacija vrlo ozbiljna. Njemačka, međutim, nije pozvana da svojoj saveznicu dijeli savjete, već Austro-Ugarska sama mora odlučiti koje će korake poduzeti. Ali Njemačka će poduzeti sve da se sukob ne internacionalizira i Austro-Ugarska može biti sigurna da je Njemačka neće napustiti ni u najtežim trenucima. Njemački je životni interes da Austro-Ugarska ostane neokrnjena.³¹

Uslijedio je zatim poseban sastanak Wilhelma, Bethmann Hollwega i Zimmermanna s najvišim vojnim vrhom na čelu s ministrom rata Erichom von Falkenhaynom. Wilhelm im je pročitao austrijski memorandum i pismo Franje Josipa. Falkenhayn je stekao dojam da Austrijanci unatoč najavi energičnih mjera ne misle na ozbiljan vojni sukob sa Srbijom, već da će se sve svršiti sklapanjem saveza s Bugarskom. Svi su se složili da se Rusija po svemu sudeći neće umiješati u sukob unatoč svom prijateljstvu prema Srbiji i da bi bilo najbolje kad bi se što prije obračunalo sa Srbijom.

Čini se da ni Wilhelm, a ni Falkenhayn u tom trenutku nisu mislili da će njemačka vojna pomoć biti stvarno potrebna. Zato se car samo uzgred interesirao je li vojska za svaki slučaj spremna. Falkenhayn mu je to najkraće potvrdio, a Wilhelm je dodao da bilo kakve vojne pripreme nisu potrebne. Zato je Falkenhayn mirno javio šefu generalštaba grofu Helmuthu von Moltkeu da ni kancelar ne smatra kako Austrijanci misle stvarno ozbiljno pa da po svoj vjerojatnosti Moltke neće morati prekidati svoj odmor. I sam car je prema ranije zacrtanom programu namjeravao krenuti na krstarenje po Sjevernom moru.³²

Takvo držanje cara i njemačke vojne oligarhije samo pokazuje koliko su bili svjesni i sigurni u njemačku vojnu nadmoć nad bilo kojom drugom europskom velesilom. Zbog toga i ta samouvjerenost cara da će strah od njemačke vojne silc omogućiti da Austro-Ugarska obračuna sa Srbijom ne izazvavši širi vojni sukob.

I sami Austrijanci bili su tog uvjerenja. Grof Johan Forgách, *Sektionschef* (odjelni predstojnik) u Ministarstvu vanjskih poslova i blizak samom Berchtoldu smatrao je da će vojna akcija Austro-Ugarske protiv Srbije biti samo jedna ekspedicija.³³

I Austrijanci i Nijemci imali su pravo. Austro-Ugarska je bila nedvojbeno mnogo nadmoćnija od Srbije, a Njemačka od ostalih europskih država, ali samo pojedinačno. Postojanje savezničkih obveza unutar Antante moglo je zato biti opasno. Međutim, isto

³⁰ isto, dokument br. 21: Szógyeny an Berchtold, Berlin, den 5. Juli 1914; 83 – 84.

³¹ isto, dokument br. 22: Bericht Bethmann Hollwegs über Unterredung mit Wilhelm II. am 5. Juli 1914; 85.

³² isto, dokument br. 23: Falkenhayn an Moltke, Berlin, den 5. Juli 1914, b) Schriftliche Mitteilung Falkenhayns an den Parlamentarischen Untersuchungsausschuss, i dokument br. 24: Tagebucheintragung des Generalobersten Plessen vom 5. Juli 1914, 86 – 87.

³³ isto, dokument br. 26: Unterredung Berchtold-Conrad 6. Juli 1914, 91.

tako bila je činjenica da je samo Rusija bila neposredno zainteresirana na Balkanu. Zbog toga je njemačka diplomacija dobila važan zadatak: uvjeriti zapadne saveznice, ponajprije Veliku Britaniju, kojoj su kontinentalni problemi bili daleki, u opravdanost austro-ugarskih namjera i upozoriti na delikatnost položaja Njemačke koja, naravno, želi mir, ali je vezana savezničkim obvezama da pomogne Austro-Ugarskoj ako bi bila u svojoj kaznenoj ekspediciji ometana od Rusije.

IV. Prve reakcije europskih velesila

A Rusi su se odmah uznemirili. Već 5. srpnja *Sir* Maurice William Bunsen, britanski ambasador u Beču, javio je ministru vanjskih poslova Velike Britanije *Sir* Edwardu Greyu o razgovoru s ruskim ambasadorom Nikolaiem Nikolajewitschem Schobekom koji jednostavno nije mogao vjerovati da Austro-Ugarska stvarno misli kako će njezin obračun sa Srbijom proći bez svjetskog sukoba. On je kategorički tvrdio da bi lokalni rat sa Srbijom bio potpuno nemoguć, jer bi je Rusija *moralno* braniti. Srbija se ne može optužiti za Sarajevo, a da je došlo do atentata, indirektno je kriva i sama Austro-Ugarska zbog svoje dugogodišnje izrazito antisrpske politike, tvrdio je Schobeko.

Više nego zabrinut bio je i francuski ambasador u Beču Alfred Dumain, jer je smatrao da je politička situacija vrlo opasna i lako može doći do komplikacija koje bi mogle izazvati rat.³⁴

Zbog svega toga se njemački ambasador u Londonu knez Karl Max von Lichnowsky 6. srpnja požurio do Greya da mu u povjerljivu razgovoru razloži probleme europske političke situacije. A bit problema iz njemačke perspektive bila je u tome da svakako treba zaustaviti Rusiju da pomogne Srbiji protiv Austro-Ugarske. Lichnowsky je zato pokušao uvjeriti Greya kako je potpuno prirodno što će Austro-Ugarska tražiti zadovoljštinu od Srbije za ono što se dogodilo u Sarajevu. Pritom je tvrdio da ne zna u kojoj formi i u kojem će opsegu ti zahtjevi biti postavljeni, ali kako se može sa sigurnošću očekivati pogoršanje odnosa između Beča i Beograda, bilo bi dobro kad bi se pravodobno utjecalo na Petrograd ne bi li Srbija bila što popustljivija prema Austro-Ugarskoj. Tu mirotvornu misiju mogao bi uspješno u Petrogradu odigrati London – tvrdio je Greyu Lichnowsky – jer s obzirom na ruske obveze prema Srbiji i Njemačke prema Austro-Ugarskoj bilo bi vrlo opasno prepustiti događaje da krenu svojim tokom.

Međutim unatoč svim nastojanjima Lichnowskog Grey je samo izrazio izrazito suzdržano razumijevanje za teškoće Austro-Ugarske da se ne može beskonačno dugo i baš uvijek suzdržavati od bilo kakvih energičnih akcija.³⁵

U međuvremenu je Sazonov u Petrogradu bio potpuno svjestan težine nastale političke situacije. Njegova zemlja još nije bila spremna za rat i zato Rusiji eventualni ratni sukob ne bi bio dobrodošao, ali kad je Srbija u pitanju, bio bi na nesreću neminovan. Sazonov je zato savjetovao i Beogradu i Cetinju krajnju opreznost i suzdržanost kako se antisrpsko raspoloženje u Austro-Ugarskoj ne bi pogoršalo. S tim u vezi bilo bi poželjno – tražio je Sazonov – da se pričekna s pregovorima o zbliženju (ujedinjenju)

³⁴ isto, dokument 25; Bunsen an Grey, Wien, den 5. Juli 1914; 88 – 89.

³⁵ isto, dokument br. 36; Lichnowsky an Bethmann Hollweg, London am 6. Juli 1914; 100 – 101; dokument br. 38; Grey an Geschäftsträger Rumbold, London, den 6. Juli 1914, 102 – 104.

Srbije i Crne Gore, što već pobuđuje austrijsku i njemačku pažnju. Istodobno je Sazonov kategorički tvrdio *Legationsratu* grofu Ottu Czerninu da takvi planovi Crne Gore i Srbije ne postoje i da Srbija jedino želi sačuvati *status quo*.³⁶

V. Politička konsolidacija u Beču i pritisci Berlina

No sva suzdržanost, blagonaklonost i popustljivost Srbije prema Austro-Ugarskoj ne bi bila dovoljna da se spasi mir, jer su se u Beču počeli kovati drugačiji planovi za razrješenje krize. Njemačka bezrezervna podrška austrougarskim planovima prema Srbiji, bez obzira na to kakvi oni bili, ojačala je onu struju u austrougarskom političkom vrhu koja je bila za radikalno rješenje problema. Njemački *Kaiser* tvrdio je doduše da Austro-Ugarska mora potpuno samostalno odlučiti što sa Srbijom, bez ikakva direktnog ili indirektnog pritiska s njemačke strane. Međutim, nazočnost njemačkog ambasadora na sastanku Berchtolda, ugarskog predsjednika vlade Tisze i austrijskog predsjednika vlade grofa Karla von Stürgkha uoči glavnoga zajedničkog ministarskog savjeta nedvosmisleno je upozoravala na izuzetan interes Njemačke u razrješavanju austrougarsko-srpskog spora o čemu je austrougarski vojno-politički vrh itekako morao voditi računa.

A sam Tschirschky čim je Berlin zauzeo stav, više je nego aktivno podupirao interese svoje vlade. Njemačka je prije svega željela jaka i pouzdana saveznika, a Austro-Ugarska je jedino mogla dokazati odnosno vratiti svoju vitalnost radikalno uspješnim vojnim obračunom sa Srbijom, koji bi mogao – s obzirom na momentani odnos snaga u Europi – proći bez izbijanja općeg ratnog sukoba. Zato je po mogućnosti brzi obračun sa Srbijom u interesu kako Austro-Ugarske tako i Njemačke, smatrao je Tschirschky.³⁷

Upravo zbog toga od izuzetnog je značenja bio sastanak zajedničkog ministarskog savjeta od 7. srpnja pod predsjedavanjem grofa Berchtolda s predsjednicima vlada i austrijskog i ugarskog dijela Monarhije, kao i ministrima zajedničkih ministarstava: ministrom financija, ministrom rata, šefom generalštaba i predstavnikom komandanta mornarice. Trebalo je odlučiti na koji način u novim okolnostima, tj. kada Austro-Ugarska ima sigurnu podršku Njemačke, riješiti spor sa Srbijom.

U diskusiji koja se razvila sukobila su se dva mišljenja: s jedne strane našao se Tisza, a s druge svi ostali ministri na čelu s Berchtoldom.

Tisza je priznao da su ga rezultati istrage o atentatu i pisanje srpske štampe više približili onima koji vjeruju u neizbježan vojni obračun sa Srbijom, ali unatoč tome energično je protiv bilo kakvog iznenadnog vojnog napada na tu državu bez prethodne diplomatske akcije. Srbiji treba prvo postaviti određene zahtjeve, a ultimatum tek ukoliko ih ona ne bi ispunila. Samo tako bi Austro-Ugarska sačuvala svoj međunarodni ugled i u slučaju da Srbija prihvati zahtjeve i u slučaju vojne akcije nužne zbog njezina odbijanja. Ako bi se pak pokazalo da je vojna intervencija ipak neizbježna, Tisza je naglasio da se nikako ne smije težiti potpunom uništenju Srbije, jer to Rusija ne bi mogla dopustiti, već samo njezinu smanjenju, a da on kao ugarski predsjednik vlade neće nikada dopustiti da Monarhija anektira dio srpskog teritorija. Osim toga Tisza je

³⁶ isto, dokument br. 29: Legationsrat Czernin an Berchtold; St.Petersburg, den 6. Juli 1914.

³⁷ Hantsch, n. dj. 576.

smatrao da nije na Njemačkoj da određuje treba li sada napasti Srbiju ili ne. Po njegovu mišljenju rat u ovom trenutku nije neminovan, jer Austro-Ugarska može i unutrašnjom reorganizacijom riješiti probleme u Bosni, a diplomatskim poniženjem i diplomatskim porazom Srbije poboljšati svoj položaj na Balkanu. Tisza nije krio da je izuzetno zabrinut zbog antimađarskog raspoloženja u susjednoj Rumunjskoj koja bi u slučaju rata napala ugarsku Sedmogradsku.

Nasuprot Tiszi, austrijski predsjednik vlade grof Karl Stürgkh, ministar financija Leon von Bilinski, ministar rata Alexander von Krobatin i šef generalštaba Conrad, zastupnik komandanta mornarice von Kailer i Berchtold zastupali su stajalište da treba što prije vojno obračunati sa Srbijom, jer se opća vojnopolitička situacija i na Balkanu i u Europi može s vremenom samo pogoršati na štetu Austro-Ugarske, a i nema drugog djelotvornog načina da se jednom zauvijek sanira situacija Bosne i Hercegovine. Dosađajne iskustvo je pokazalo da su diplomatski uspjesi Austro-Ugarske protiv Srbije doduše podigli ugled Monarhiji, ali nikako nisu doveli do poboljšanja odnosa sa Srbijom, već naprotiv do još već napetosti – tvrdio je šef diplomacije Berchtold. Predsjednik austrijske vlade Stürgkh je pak upozorio da iako se slaže s Tiszom kako nije na Njemačkoj da odlučuje o ratu sa Srbijom, ipak treba voditi računa o tome da je Austro-Ugarska dobila bezrezervnu podršku u Berlinu u trenutku kad joj je ta pomoć potrebna. Zato se ne bi baš smio potpuno ignorirati savjet Berlina da treba djelovati brzo i odlučno, jer bi se moglo dogoditi da Austro-Ugarska svojom politikom neodlučnosti i slabosti izgubi povjerenje i podršku svog najpouzdanijeg saveznika.³⁸

Na kraju sjednice bez obzira na to što je Tisza bio sa svojim stavovima osamljen, njegov autoritet je bio tolik da se moralo naći kompromisno rješenje. Zaključeno je 1) da treba *brzo* odlučiti kako riješiti spor sa Srbijom bilo na mirni bilo na vojni način i 2) da se izvrši mobilizacija tek kad se Srbiji postave konkretni zahtjevi koje bi Srbija odbila, kao i da joj se tek tada uputi ultimatum.

Tisza je također ponešto popustio pristavši da se Srbiji postave izuzetno teški uvjeti, ali takvi iz kojih se ne bi očito vidjele namjere Austro-Ugarske da postavlja namjerno neprihvatljive uvjete, čime bi izgubila pravnu osnovu za objavu rata. Zato je Tisza upozorio da sadržaj note treba pažljivo odmjeriti, a i da je svakako želi vidjeti prije nego što bude uručena Srbiji. Ako to ne bi bilo poštovano, Tisza je čak zaprijetio ostavkom.³⁹

Kao najutjecajni i najugledniji poklonik mirnog rješenja austrougarsko-srpskog spora Tisza je nevoljko i nadasve sitnim koracima uzmicao od svojih političkih stavova. Njegov autoritet i utjecaj na cara nije se mogao mimoći. S obzirom na političke opcije koje su stajale austrougarskom političkom vrhu na izbor, Tisza se činio kao golub mira. Međutim, nezavisno od njegovih motiva (briga za ugarske interese) Tiszini suvremenici, a i mnogi kasniji politički analitičari smatrali su da upravo odugovlačenje rješenja srpskog pitanja smanjuje mogućnost za mirno rješenje spora, jer je nepovratno proigran

³⁸ I car Wilhelm se bojao posljedica eventualne političke neodlučnosti Njemačke. Neposredno prije polaska na krstarenje po Sj. moru izjavio je u razgovoru s prijateljem industrijalcem Kruppom da će odmah objaviti rat ako Rusija mobilizira i da ovaj put neće odustati. Naglašeno ponavljanje da mu nitko više neće moći predbaciti neodlučnost zvučalo je po Kruppu čak pomalo smiješno. Fischer, n. dj. 65.

³⁹ Geiss, navedeno djelo: dokument br. 39: Protokoll des Gemeinsamen Ministerrates unter dem Vorsitz Berchtolds vom 7. Juli 1914; 104 – 112.

efekt međunarodnog ogorčenja, iznenađenja i sveopće osude gnusnog zločina.⁴⁰ Ali ne može se sva krivica svaliti samo na Tiszu. Ni Berchtold nije bio čovjek brzih i impulzivnih akcija. I on je pažljivo vagao argumente za i protiv, iako je mislio drugačije od Tisze. Sam car Franjo Josip uživao je velik prestiž, ali s obzirom na podmaklu dob i činjenicu da "život teče dalje", autoritet mu je bivao sve slabiji. Naposljetku tu su uz ostalo bile i tzv. objektivne okolnosti o kojima je trebalo voditi računa: troškovima mobilizacije, žetvenim radovima, momentanoj političkoj situaciji u Europi (posjet Poincaréa Petrogradu) i sl. Sve u svemu tromost i neodlučnost austrougarskih političkih vrhova nije se svidala njemačkoj strani sada kada je Berlin zauzeo decidan stav. Austro-Ugarskoj je trebalo udahnuti životni elan i potrebnu odlučnost, odnosno upozoriti na sve konsekvencije koje proizlaze iz njezine političke neodlučnosti i sporosti. Tu je ulogu na sebe preuzeo sada izrazito agilni Tschirschky koji je više nego otvoreno bez ikakve diplomatske uvijenosti gotovo svakodnevno upozoravao austrougarsku stranu što Njemačka od nje očekuje.

Odmah sljedećeg dana 8. srpnja poslijepodne Tschirschky je posjetio Berchtolda i upoznao ga s upravo prispjelim telegramom iz Berlina u kojem se traži da se Beč najozbiljnije upozori kako Berlin očekuje akciju Monarhije i u Njemačkoj neće biti razumijevanja za eventualnu propuštenu dobru priliku. Gotovo istodobno je i Szögyény iz Berlina poslao istovjetnu poruku.⁴¹

VI. Osmišljavanje ultimatum a i požurivanje Berlina

Poruka Berlina, odnosno više nego jak pritisak nije promašio cilj. Berchtold je očito bio pod jakim dojmom kad je odmah o svemu obavijestio Tiszu, kojeg je poruka Berlina s obzirom na njegove stavove trebala itekako zanimati, a sam je sazvao sastanak pristaša radikalnog rješenja austrougarsko-srpskog spora: Conrada, ministra ugarskog dvora u Beču, Istvana Buriána, *Sektionschefa* (odjelnog predstojnika) baruna Karla von Macchia, *Sektionschefa* (odjelnog predstojnika) grofa Johanna Forgácha i grofa Hoyosa. Tu su se već prilično konkretno razmatrale mjere protiv Srbije. Ultimatum je trebao biti tako sročan da ga Srbija po svemu sudeći mora odbiti, pa je zato i odlučeno da rok za odgovor bude izrazito kratak, 24 ili 48 sati, nakon čega bi se pristupilo mobilizaciji i započeo rat. S predajom ultimatum a moralo bi se doduše čekati sve do 22. srpnja zbog žetve i dospjeća rezultata sarajevske istrage. Ali Srbija ni u kom slučaju, čak kad bi se i predala bez borbe, ne bi izbjegla prisilnu totalnu demobilizaciju i razoružanje, kao i sve ostalo što iz toga slijedi.⁴²

Međutim, stavovi i jedne i druge struje u političkom vrhu Monarhije podlijegali su vrhovnoj arbitraži odnosno konačnoj odluci cara. On je bio taj koji je naposljetku

⁴⁰ A. J. P. Taylor, *Borba za prevlast u Evropi*, Veselin Masleša, Sarajevo 463.

⁴¹ Kako telegram koji je Tschirschky dobio iz Berlina nikada nije nađen među dokumentima, neki smatraju da je Berchtold Szögyényevu poruku pripisao njemačkom ambasadoru, što može, a i ne mora biti točno s obzirom na raspoloženje u Berlinu i aktivnost Tschirschkog u Beču. Geiss, n. dj. dokument br. 46: Szögyény an Berchtold, Berlin, den 8. Juli 1914; 125; i dokument br. 50, Berchtold an Tisza, Wien, den 8. Juli 1914; 128.

⁴² isto, dokument br. 48: Unterredung Berchtold-Conrad, 8. Juli 1914, 126.

odlučivao koji su sljedeći politički koraci. Čijem će se mišljenju car prikloniti ovisilo je o više faktora. Iako u poodmakloj dobi, car je vrlo aktivno pratio i sudjelovao i u unutrašnjoj i u vanjskoj politici i stvarao vlastito mišljenje. Koliko je ono bilo podložno utjecaju njegovih najbližih suradnika, ili u kojoj se mjeri carevo mišljenje poklapalo s njihovim stavovima teško je prosuditi. U svakom slučaju car se našao u delikatnoj situaciji, jer je izuzetno cijenio Tiszu kao političara a i Berchtolda, koji su sada zastupali potpuno suprotna stajališta. I jedan i drugi su naravno željeli pridobiti cara na svoju stranu. Zato je Tisza opet pripremio memorandum za cara, a Berchtold se požurio na audijenciju u Ischl.

Već 9. srpnja ujutro započeo je sastanak na kojem su na temelju Tiszina memoranduma razmatrane razne mogućnosti rješenja austrougarsko-srpskog spora. Tisza je u svom memorandumu upozorio na neke ključne momente, koje je zastupao i na ministarskom savjetu 7. srpnja. Za razliku od svojih kolega ministara smatrao je da bi isprovocirani rat protiv Srbije tekao za Austro-Ugarsku pod veoma nepovoljnim okolnostima, jer Rusija nikako ne bi ostala postrani, što znači da bi izbio svjetski rat. Neutralnost Rumunjske je prema Tiszi – uza sav optimizam Berlina – izuzetno dvojbeno zbog jakog antiaustrougarskog raspoloženja stanovništva kojem se ni kralj Karol ne bi mogao oduprijeti. Zato obračun sa Srbijom treba odgoditi za povoljniji trenutak kad se učvrste veze s Bugarskom i kad se osigura blagonaklona neutralnost Grčke. Osim toga Tisza je upozorio da je financijsko stanje i cjelokupna privreda Monarhije u lošem stanju pa ratne žrtve ne bi mimoišle civilno stanovništvo. Zbog svega toga Tisza predlaže caru da se Srbiji omogući da izbjegne rat prihvaćajući težak diplomatski poraz. Ako bi do rata unatoč tome došlo, pravda bi bila na strani Monarhije. Srbiji zato treba uputiti notu s preciznim i konkretnim zahtjevima, ali u umjerenom, a ne prijetećem tonu.⁴³

Poput Tisze i Berchtold je pripremio savjet za cara. Ako bi se ovaj priklonio Tiszinu mišljenju, Berchtold je – prema tvrdnji Tschirschkog odlučio savjetovati caru da ultimatum bude sročeno tako da ga Srbija nikako ne bi mogla prihvatiti.⁴⁴

Naposlijetku, nakon razmatranja svih prijedloga iskristalizirala su se tri moguća rješenja: 1) momentana vojna priprema, pobjedonosni sukob, zaposjedanje srpskog teritorija i traženje garancija; 2) nikakve vojne pripreme, postavljanje konkretnih oštrih uvjeta, koji bi značili, ako bi ih srpska strana prihvatila, očit uspjeh za Austro-Ugarsku, a ako ne bi bili prihvaćeni, započeo bi rat; 3) nikakve vojne pripreme, postavljanje konkretnih blagih uvjeta, koji bi rezultirali diplomatskim uspjehom.

Franjo Josip se nakon detaljnog razmatranja svih prijedloga i uvjeta koji se planiraju postaviti Srbiji odlučio za srednju varijantu, argumentirajući to tvrdnjom da Austro-Ugarska ne može više natrag, a za slučaj da Srbija ipak prihvati ultimatum treba osigurati njezinu potpunu kontrolu.

Tisza je mogao biti zadovoljan. Njegov je prijedlog gotovo u cijelosti prihvaćen, ali ipak je odlučeno da se Srbima dâ izuzetno kratak rok za prihvaćanje ultimatum, čime se željela spriječiti mogućnost pripreme srpske vojske ako bi Srbija odlučila da ultimatum odbije. Osim toga potpuno bi se isključila mogućnost bilo kakvih pregovora.

⁴³ isto, dokument br. 51: Tisza an Franz Joseph, Budapest, den 8. Juli 1914; 128 – 131.

⁴⁴ isto, dokument br. 52: Tschirschky an Jagow, Wien, den 8. Juli 1914; 131 – 132.

Tek nakon ovih konzultacija s carem moglo se konačno pristupiti izradi ultimatumu. Šef ureda austrougarskog Ministarstva vanjskih poslova Alexander von Musulin dobio je zadatak da izradi osnovni koncept ultimatumu, dok je *Sektionrat* (odjelni savjetnik) Friedrich von Wiesner trebao sakupiti potreban dokazni materijal o velikosrpskom pokretu, prijeko potreban za izradu liste zahtjeva Srbiji i predočiti ga u obliku memoranduma. Wiesner je u tome bio izuzetno marljiv i savjestan. Sakupljao je materijal ne samo u Beču već i u Trstu, Zagrebu, Zadru i u Sarajevu u vezi sa samim procesom protiv atentatora. Taj sakupljački dio posla trajao je od 11. do 14. srpnja, ali je sam memorandum mogao biti dogotovljen tek 24. srpnja.⁴⁵

Čitav je taj posao oko ultimatumu trebao u Ministarstvu vanjskih poslova teći u strogoj tajnosti, što je bilo vrlo teško postići, a prema njemačkoj procjeni tekao je presporo. Njemači *Kaiser* je vijest da je u Beču (Ischlu) došlo do konačne odluke prokomentirao da je to odlučivanje trajalo veoma dugo s obzirom na to da je promemorija koju mu je poslao Franjo Josip stara već 14 dana. Usto smatrao je da su u Ministarstvu vanjskih poslova imali dovoljno dugo vremena da formuliraju zahtjeve za Srbiju koji moraju biti konkretni i nedvosmisleni. U Beču se – prema informaciji Tschirschkog – razmišlja da se Beogradu nametne jedno austrougarsko kontrolno tijelo, koje bi u samoj Srbiji pratilo i kontroliralo velikosrpske spletke i rovarjenja, kao i rad na raspuštanju nekih srpskih udruženja i otpuštanju kompromitiranih oficira. Berchtold se povjerio Tschirschkom da bi mu eventualno srpsko prihvaćanje ultimatumu bilo "veoma nesimpatično" pa on još razmišlja i traga za takvim zahtjevima koje Srbija nipošto ne bi mogla prihvatiti. Ali *Kaiser* je i za taj problem imao komentar odnosno rješenje. Austro-Ugarska svakako treba tražiti srpsku evakuaciju Sandžaka i sama zaposjesti taj teritorij kako bi onemogućila ujedinjenje Srbije s Crnom Gorom, odnosno spriječiti izbijanje Srbije na more. Tizino je pak inzistiranje na umjerenosti prema Srbiji, nakon svega što se dogodilo, ocijenio jednostavno kao glupost.⁴⁶

Za to vrijeme dok se u bečkom Ministarstvu vanjskih poslova izrađivao ultimatum, Tschirschky nije propuštao da svakodnevno požuruje Berchtolda upozoravajući koliko je nužna brza akcija protiv Srbije i Berchtold u to nije sumnjao, ali je inzistirao da se pričekaju izvještaj Wiesnera koji se 14. srpnja trebao vratiti iz Sarajeva. Tada će se u Beču nalaziti i Tisza s kojim je u međuvremenu došlo do daljnjeg usuglašavanja u vezi s ultimatumom pa je Berchtold obavijestio Tschirschkog da se nada kako će tog dana već moći pristupiti konačnoj redakciji teksta. Glavni zahtjev sastojat će se u traženju službene i javne izjave srpskog kralja, kao i u tom smislu vojne naredbe da se Srbija odriče velikosrpske politike. Ispunjenje tog obećanja i obveze strogo bi kontrolirao – za tu svrhu postavljen – organ austrougarske vlade. Što se datuma predaje ultimatumu tiče, postoji suglasnost da se nikako ne smije predati u vrijeme službenog posjeta francuskog predsjednika Republike Raymonda Poincaréa Rusiji. Zato je najbolje da se ultimatum uruči nakon odlaska Francuza iz Petrograda, tj. 24. srpnja, jer svakako treba onemogućiti konzultacije francusko-ruskog političkog vrha, a dotad bi u Austro-Ugarskoj bila i obavljena žetva, što bi olakšalo mobilizaciju, a i izbjegli bi se veliki privredni gubici.⁴⁷

⁴⁵ Hantsch, n. dj. 588 – 590.

⁴⁶ Geiss, n. dj. dokument br. 66: Tschirschky an Jagow, Wien, den 10. Juli 1914, 144 – 145

⁴⁷ isto, dokument br. 72: Tschirschky an Jagow, Wien, den 11. Juli 1914; 147 – 148.

O gotovo napadnom požurivanju i inzistiranju na vojnoj akciji Austro-Ugarske protiv Srbije javljao je i austrougarski ambasador Szögyény iz Berlina. Pritom se uz najviši politički vrh izrazito angažirao i sam *Kaiser* što je nagnalo Szögyénya da usprkos dugogodišnjem prijateljstvu i savezništvu Austro-Ugarske i Njemačke detaljno analizira njemačke motive i o svojim zapažanjima obavijesti Berchtolda. Primijetio je da se u Njemačkoj posljednjih godina uvriježilo mišljenje da se Rusija naoružava i priprema za obračun s Njemačkom, ali da momentano za to još nije dovoljno naoružana i spremna. Upravo zato Nijemci inzistiraju na brzom vojnom obračunu Austro-Ugarske i Srbije u koji bi se uključila i Rusija još nedovoljno jaka. Osim toga njemačka vlada duboko vjeruje da se Velika Britanija neće vojno angažirati zbog jedne balkanske zemlje, pa čak ni onda kad bi se Rusija, a eventualno i Francuska uključile u taj sukob.⁴⁸ Obračun Austro-Ugarske sa Srbijom, koji ima europsko općepriznato moralno opravdanje, zato je dobra prilika da se i Njemačka riješi slavenske opasnosti koja joj prijete s istoka.⁴⁹

Istog dana 13. srpnja, kad je Berchtold primio Szögyényev izvještaj iz Berlina, javio se iz Sarajeva i Wiesner koji je skupljao dokazni materijal protiv Srbije. Bez njegova izvještaja odnosno dokaza o srpskoj krivici ne može se definitivno uobličiti tekst ultimatumu – tvrdio je Berchtold Tschirschkom opravdavajući time nedovoljnu brzinu u izradi ultimatumu. Međutim, to što je Wiesner sada javljao nije se politički više moglo uklopiti u gotovo definitivno zacrtan plan austrougarske diplomacije. Naime on izričito tvrdi da sakupljeni vojni i civilni dokumenti ne pružaju baš nikakve indicije za tvrdnju o poticanju antiaustrougarske propagande od strane srpske vlade. Jedino što se može uz oskudnu argumentaciju tvrditi jest da je srpska vlada tolerirala takvu propagandu od nekih srpskih udruženja. Ali ne postoje nikakvi dokazi, čak ni indicije da je srpska vlada bila upoznata s atentatom ili s njegovom pripremom, kao ni s nabavom oružja. Dapače

⁴⁸ Taj je dojam uz ostalo mogao proisteći iz razgovora koji su njemački ambasador Lichnowsky i E. Grey 9. srpnja vodili u Londonu. Grey je više nego jasno ponovio već ranije izrečenu tvrdnju da Velika Britanija nema sklopljen nikakav tajni sporazum niti s Francuskom niti s Rusijom. Velika Britanija ima potpunu slobodu odlučivanja u vezi s mogućim komplikacijama na kontinentu. U svakom slučaju Velika Britanija se neće nikada naći na strani agresora. Jedino što postoji između Velike Britanije, Francuske i Rusije jesu povremene konzultacije vojnih i pomorskih komandi kao što je to primjerice bio slučaj za vrijeme marokanskih kriza. Te konzultacije, međutim, nemaju nikakve agresivne tendencije. Grey je Lichnowskom izričito naglasio da britanska politika kao i dosada teži očuvanju mira i da bi se zbog toga našla u veoma nezgodnoj situaciji kad bi u Europi došlo do izbijanja rata. Zato se britansko Ministarstvo vanjskih poslova čak ponudilo, ako Beč namjerava zauzeti oštriji stav prema Srbiji, da već sada (na zahtjev Beča) pokuša privoljeti Petrograd na pomirljivo držanje. Uspjeh tih njihovih nastojanja ovisio bi uz ostalo i o tome kakvi će uvjeti Srbiji biti postavljeni, odnosno da li će uzbuditi slavenske osjećaje do te mjere da Sazonov neće moći ostati pasivan. Geiss, n. dj. dokument br. 60: Lichnowsky an Bethmann Hollweg, London, dne 9. Juli 1914; 136 – 137. Upravo takva politika E. Greya koja je težište postavljala na činjenicu da Velika Britanija nije preuzela nikakve obveze na europskom kontinentu, a ne na to da je Velika Britanija imala itekakve interese u Europi koje je namjeravala i braniti (neutralnost Belgije prije svega) kriva je uz ostalo za izbijanje rata – optuživao je Greya kasniji predsjednik britanske vlade David Lloyd George. Da je Velika Britanija već u srpnju odlučno, a odlučnost nije bila Greyova osobina, obznanila svoj politički interes i stav, moglo se spriječiti lakomisleno izbijanje rata. Lloyd Georgea je i inače imao vrlo skromno mišljenje o Greyu kao ministru vanjskih poslova za čitavo vrijeme njegova ministrovanja, koje se po mišljenju Lloyd Georgea sastojalo od niza neuspjeha. Najveći od svih bio je taj da nije pravodobno uočio opasnost zbog sarajevskog atentata. David Lloyd George: *Mein Anteil am Weltkrieg, Kriegsmemoiren*, S. Fischer Verlag, Berlin 1933; 36 – 40.

⁴⁹ Geiss, n. dj. dokument br. 75: Szögyény an Berchtold, Berlin, den 12. Juli 1914; 150 – 152.

– obavještavao je Wiesner – ima mnogo više činjenica koje govore potpuno suprotno, odnosno isključuju takvu aktivnost srpske vlade.⁵⁰

Wiesner je zapravo trebao dobiti dokaze da u Srbiji postoji velikosrpska agitacija koja ugrožava Monarhiju, sve s ciljem da se svjetska javnost koliko je to god moguće uvjeri u opravdanost i pravednost austrougarskog postupka. Austro-Ugarska je zapravo trebala alibi. Sve drugo bilo je nepotrebno i nepoželjno pa čak i takvi dokazi koji potpuno odbacuju krivnju srpske vlade. Ništa više nije moglo promijeniti zacrtan plan Berchtolda i austrougarske vanjske politike, jer problem je bio u eliminiranju Srbije kao faktora prijetnje i opasnosti za Austro-Ugarsku, a ne u njezinu kažnjavanju ako joj se dokaže krivica. Zato se Berchtold 13. srpnja, prije nego što je primio Wiesnerov izvještaj, sastao s Tschirschkim i potvrdio da se potpuno slaže s mišljenjem njemačkog državnog sekretara za vanjske poslove Jagowa kako rezultate istrage o Sarajevu ne treba objaviti zasebno, već u sklopu prikaza težnji srpske politike i njezinih posljedica.⁵¹ Dakle već unaprijed se znalo što će se i na koji način iskoristiti iz Wiesnerova materijala.

Prema planu 14. srpnja sastali su se Berchtold, Tisza, Stürgkh i grof Istvan Burián. Ovaj put svi su se složili kakve uvjete treba postaviti Srbiji. Još je samo preostalo da se redigira definitivni tekst, a 19. srpnja predočio bi se Ministarskom savjetu. Odlučeno je da se ultimatum preda Srbiji u subotu 25. srpnja koja ga u roku od 48 sati mora prihvatiti. Datum predaje prilagođen je državnom posjetu Poincaréa koji traje do 24. srpnja. Tisza se u početku protivio kratkom roku za odgovor na ultimatum, ali je naposljetku pristao uvidjevši koje bi vojne teškoće nastale ako bi se na srpski odgovor čekalo duže. Osim toga umirilo ga je Berchtoldovo uvjeravanje da je i nakon izvršene mobilizacije moguće mirno rješenje austrougarsko-srpskog sukoba ako bi se Srbija ipak pravodobno povukla. U tom slučaju Srbija bi naravno snosila troškove mobilizacije, a do izvršenja te obveze morala bi dati zalog. Tisza je doduše svoj pristanak uvjetovao time da austrougarsko Ministarsko vijeće prije slanja ultimatumu donese odluku da Monarhija osim malih graničnih korekcija nema nikakve aspiracije na aneksiju bilo kojeg dijela srpskog teritorija.

Sam sadržaj ultimatumu već je na tom sastanku bio sročena tako da se najvjerojatnije moralo računati na ratni sukob sa Srbijom. Ako bi Srbija uza svu malu vjerojatnost ipak prihvatila ultimatum, doživjela bi ne samo dotad neviđeno poniženje, a Rusija gubitak ugleda na Balkanu, već bi Austro-Ugarska – tvrdio je Berchtold u izvještaju za Franju Josipa – dobila sigurne garancije za prestanak velikosrpske podrivačke aktivnosti na austrougarskom teritoriju.⁵²

Nakon tog sastanka i Tisza i Berchtold zasebno su se sastali s Tschirschkim i upoznali ga s netom donesenim odlukama. Pritom su ga i jedan i drugi izričito i opetovano zamolili da svakako prenese njemačkoj vladi uvjeravanje austrijske strane da je razlog odgode datuma predaje ultimatumu jedino i isključivo boravak Poincaréa u Petrogradu, a ne eventualna neodlučnost Austro-Ugarske.⁵³

⁵⁰ isto, dokument br. 80: Wiesner an Berchtold, Sarajevo, den 13. Juli 1914; 154.

⁵¹ isto, dokument br. 82: Tschirschky an Jagow, Wien, den 13. Juli 1914; 155.

⁵² isto, dokument br. 86: Berchtold an Franz Joseph, den 14. Juli 1914; 160 – 161.

⁵³ isto, dokument br. 92: Tschirschky an Bethmann Hollweg, Wien, den 14. Juli 1914; 165 – 166.

Berchtoldova bojazan da bi se austrijsko odugovlačenje moglo kod Nijemaca shvatiti na krivi način, odnosno kao slabost ili neodlučnost, nije bila bez osnove. Njemačka je strana već dovoljno često nedvosmisleno dala do znanja koliko je nužna brza akcija protiv Srbije kako bi se sukob mogao lokalizirati, što bi bilo naravno idealno rješenje. Berchtold se zbog toga razložno mogao bojati njemačkog nezadovoljstva.

Ali čini se da je i njemačka strana shvatila da ne bi bilo pametno Srbiji slati ultimatum koji ona može proslijediti u Petrograd upravo u vrijeme posjeta najvišeg francuskog političkog vrha Rusiji. Najbliži saveznici mogli bi se tada odmah i direktno dogovoriti o protumjerama. Izrazito nepovoljna činjenica bilo je i to da je u francusko-ruskim razgovorima sudjelovao i ruski ambasador u Parizu Aleksandar Petrovič Izvoljski, koji je upravo zbog austrougarske politike u vezi s aneksijskom krizom morao napustiti visoki položaj ruskog ministra vanjskih poslova. Njegovo antiaustrijsko raspoloženje bilo je zato razumljivo i općepoznato pa se sa sigurnošću moglo pretpostaviti da bi se on založio za krajnje nepomirljiv stav prema Austro-Ugarskoj. Zato je car Wilhelm vijest o odgodi predaje ultimatumu samo kratko prokomentirao: "Šteta!"⁵⁴

I državni sekretar Jagow uvidio je da se s ultimatumom mora pričekati, ali je Szögyényu izrazio svoje duboko žaljenje i bojazan da bi otezanje moglo dovesti do toga da splasnu simpatije i interes čak i izrazito sklonog njemačkog javnog mnijenja. No razveselila ga je Tiszina izjava u Ugarskom parlamentu da rat ne može biti način za rješavanje krize sve dok se nisu iscrpile sve ostale mogućnosti za uspostavu mira, ali da isto tako svaki narod mora biti u stanju voditi rat i mora željeti rat ako o tome ovisi egzistencija i države i naroda.⁵⁵

VII. Interesi i problemi Trojnog saveza

Iako je odgoda ultimatumu prihvaćena kao nužno zlo, dobro je došla da se pokušaju eliminirati neke još postojeće političke nepoznanice, koje su mogle omesti kažnjavanje Srbije kao akciju lokalnog karaktera. Ponajprije je trebalo osigurati neutralnost Rusije, a zatim i lojalnost saveznice Italije.

Znajući za bliske poslovno-prijateljske veze poznatog njemačkog brodovlasnika Alberta Ballina s najvišim britanskim političko-privrednim vrhom, Jagow ga je zamolio da pokuša "minirati" sklapanje britansko-ruskog pomorskog sporazuma, koji bi ruskoj politici dao polet i agresivnu snagu.⁵⁶

I Lichnowsky je činio sve kako bi privolio Greya da prihvati nužnost oštih mjera protiv Srbije i utječe na Rusiju da ostane postrani. Nažalost, Lichnowsky je morao javiti Jagowu da Grey nikako ne bi pristao na smanjenje teritorija Srbije, a ako bi se u Rusiji zbog poduzetih vojnih mjera Austro-Ugarske razvilo žestoko neraspoloženje, on ne bi nikako mogao utjecati na tamošnji razvoj situacije.⁵⁷

⁵⁴ isto.

⁵⁵ isto, dokument br. 104: Szögyény an Berchtold, Berlin, den 16. Juli 1914; str. 183 i dokument br. 118: Schobeko an Sasonow, Wien, den 16. Juli 1914; 194

⁵⁶ isto, dokument br. 98: Jagow an Ballin, Berlin, den 15. Juli 1914; 175 – 177.

⁵⁷ isto, dokument br. 99: Lichnowsky an Jagow, London, den 15. Juli 1914; 177 – 178.

Lichnowsky je bio vrlo zabrinut zbog austro-ugarske politike i zbog austro-njemačkog saveza. Iz svoje londonske perspektive uočavao je neke stvari jasnije i dalekovidnije i nije se ustručavao da o svojim crnim slutnjama upozna i svog kancelara. Austrougarskoj politici da uz pomoć rata protiv Srbije vrati svoj poljuljani ugled na Balkanu i da ujedno riješi južnoslavensko pitanje u habsburškom smislu nedostaje osnovna pretpostavka – tvrdio je Lichnowsky – a to je jasan program rješenja srpsko-hrvatskog pitanja unutar Dvojne Monarhije. Južni Slaveni su unutar Austro-Ugarske podijeljeni ne samo vjerski već i na dio pod austrijskom upravom, na dio pod Ugarskom i na dio sa zajedničkom austrougarskom upravom. Osim toga izvan Monarhije postoje još dva južnoslavenska kraljevstva, a takva situacija postaje s vremenom neodrživa. Lichnowsky nije u Beču vidio niti jednu političku ličnost koja bi bila u stanju slomiti ugarski otpor i reorganizirati Monarhiju na ravnopravnom trijalističkom principu s pripojenom Srbijom. I zato – po mišljenju Lichnowskog – pokoravanje Srbije ne bi nikada rezultiralo zadovoljavajućim rješenjem nadasve teškog južnoslavenskog pitanja, već bi samo ponovno uzburkalo čitav Orijent.

Što se tiče savezništva Austro-Ugarske i Njemačke, Lichnowsky smatra da je ono potrebno, ako već ni zbog čeg drugog, onda zbog mnogih Nijemaca koji žive u Dvojnoj Monarhiji. Međutim, istodobno se pita je li pametno da Njemačka podržava avanturističku politiku Austro-Ugarske, koja neće dovesti niti do radikalnog rješenja postojećeg problema niti do uništenja velikosrpskog pokreta. Lichnowsky sa sigurnošću tvrdi da Rusija i Velika Britanija ne žele ratovati protiv Njemačke, ali da i u Rusiji i u Velikoj Britaniji, kao i u Rumunjskoj postoji snažno antiaustrijsko raspoloženje.⁵⁸

Jagow i Bethmann Holweg uglavnom su se složili s iskusnim Lichnowskim da Austro-Ugarska nije saveznik njemačkih želja, da joj ponestaje inicijative, snage, ugleda i da se jedva može smatrati pravom velesilom. Balkanska kriza još ju je više oslabila. Austro-Ugarska je dosada propustila mnogo prilika da obračuna s podrivačkom politikom Srbije, a sada je – prema Jagowu – posljednja šansa koju ne smije propustiti. Njemačka – tvrdi Jagow – nije vršila pritisak na Austriju da drastično obračuna sa Srbijom, ali je ne smije sada ni sputavati, jer bi Austro-Ugarska s pravom mogla predbaciti Njemačkoj da joj uskraćuje posljednju mogućnost političke rehabilitacije. To bi samo ubrzalo agoniju i unutrašnji raspad Dvojne Monarhije, a utjecaj na Balkanu bio bi zauvijek izgubljen. Za Njemačku je zato i iz unutrašnjopolitičkih i iz vanjskopolitičkih razloga nužno ne samo očuvanje Austro-Ugarske već i njezino jačanje. Jagow priznaje da se Austro-Ugarska možda neće moći vječno održati, ali dotada će se možda ukazati neke nove kombinacije. Zbog toga je nužno – smatra Jagow – da Njemačka učini sve da se sukob između Austro-Ugarske i Srbije lokalizira. Po njegovu mišljenju to ovisi ponajprije o Rusiji samoj, ali i o utjecaju ruskih saveznika na politiku Petrograda. Jagow smatra: što Austro-Ugarska bude odlučnija i što je Njemačka bude energičnije podupirala, postoji veća šansa da Rusija ostane pasivna, jer ona još nije spremna za rat, a isto tako ni Velika Britanija i Francuska. Ali to će se promijeniti za nekoliko godina kada Rusija bude imala brojčano nadmoćnu armiju i izgrađenu pomorsku flotu, dok će njemački blok istodobno slabiti. Ali ako se sukob Austro-Ugarske i Srbije ne bude mogao lokalizirati i ako Rusija napadne Austro-Ugarsku, stupa na snagu *casus foederis*

⁵⁸ isto, dokument br. 113: Lichnowsky an Bethmann Hollweg, London, den 16. Juli 1914, 190 – 192.

i Njemačka ne može žrtvovati Austro-Ugarsku, jer bi se sama našla u nezavidnoj izolaciji. Jagow tvrdi da ne želi preventivni rat, ali ako do šireg sukoba ipak dođe, Njemačka se ne smije držati postrani.⁵⁹

Međutim, treća karika u lancu Centralnih sila, Italija, bila je opasan faktor nesigurnosti. Talijansko javno mnijenje bilo je na strani Srbije, a nijedna talijanska vlada nije ga smjela ni mogla ignorirati ako je željela ostati na vlasti. Austrijanci nisu vjerovali talijanskoj savezničkoj lojalnosti, a niti diskreciji pa je zbog toga odlučeno da im se javi o predaji ultimatumu samo jedan dan ranije kako bi se bar formalno zadovoljila saveznička obveza o međusobnom obavještanju.

Austrijski ambasador u Rimu Kajetan Mérey von Kaposméré upozoravao je Berchtolda da će taj postupak izazvati kod Talijana njihovu poznatu osjetljivost i dojam kako kod važnih odluka nikad nisu prisutni. To, a i spoznaja o slabosti vlastite vojske još će više pojačati bojazan da će Austrija s porazom Srbije vratiti svoj prestiž na Balkanu i čak se teritorijalno proširiti. Italija će zato automatski simpatizirati srpsku stranu i inzistirati na primjeni članka 7. ugovora o Trojnom savezu koji u slučaju promjene *statusa quo* na Orijentu, Balkanu, obali Otomanskog Carstva, egejskim i jadranskim otocima predviđa kompenzaciju.⁶⁰

Austrougarska strana je naprotiv smatrala da Italija nema pravo postaviti pitanje kompenzacija, jer ni Austro-Ugarska nije tražila kompenzacije kad je Italija u talijansko-turskom ratu 1911. g. zauzela neke za nju strateški važne egejske otočiće, a osim toga Austro-Ugarska nije namjeravala anektirati teritorij Srbije.

Jagow, međutim, nije tako mislio. Tražio je od njemačkog ambasadora u Beču Tschirschkog da pokuša oprezno pripremiti Berchtolda na moguću nužnost teritorijalnih kompenzacija Italiji. Naime, talijanske simpatije prema Srbiji mogle bi ohrabriti Rusiju, a mogle bi i probuditi nadu da Italija neće poštovati svoje savezničke obveze i možda se čak i okrenuti protiv Austro-Ugarske. Italija bi se u tom slučaju mogla ponadati teritorijalnom dobitku krajeva koje tako žarko priželjkuje. Upravo zbog tog je – prema Jagowu – od najveće važnosti da Beč razloži Rimu svoje planove u vezi sa Srbijom, jer kako Italija nema obvezu prema savezcu da pomogne Austro-Ugarskoj ako ona nije žrtva neizazvanog napada, što je upravo slučaj u sporu sa Srbijom, treba svakako osigurati bar striktnu talijansku neutralnost. Prema njemačkim informacijama prepuštanje Valone Italiji Rim ne bi prihvatio kao prikladnu kompenzaciju. Jedina do te mjere punovrijedna kompenzacija koja bi zadovoljila prema Austro-Ugarskoj neprijateljski raspoloženo talijansko javno mnijenje bila bi Južni Tirol (Trento). Ali isto tako Jagow je svjestan činjenice da bi žrtvovanje jednog tako starog sastavnog dijela Monarhije teško mogao podnijeti i sam Franjo Josip, a i čitav narod. Međutim, s druge strane postavlja se isto tako pitanje kakvu vrijednost držanje Italije ima za buduću austrougarsku politiku i koju cijenu je Austro-Ugarska voljna za to platiti, odnosno da li je cijena adekvatna s obzirom na sve što Austro-Ugarska želi dobiti.⁶¹

S Jagowom se potpuno slagao njemački ambasador u Rimu Hans von Flotow, koji je upozoravao da se austrijska strana mora uvjeriti u nužnost kompenzacije Italiji ako se

⁵⁹ isto, dokument br. 135: Jagow an Lichnowsky, Berlin, den 18. Juli 1914; 207 – 209.

⁶⁰ isto, dokument br. 108: Mérey an Berchtold, Rom, den 16. Juli 1914; 185 – 188.

⁶¹ isto, dokument br. 101: Jagow an Tschirschky, Berlin, den 15. Juli 1914; 178 – 179.

planira bilo kakvo teritorijalno proširenje. Inače – tvrdio je Flotow – Italija će postati protivnik. Situacija je izuzetno ozbiljna i Berlin se mora s tim u svezi sporazumjeti s Bečom. Vodeći talijanski političari pesimistički gledaju na predstojeći obračun sa Srbijom, smatrajući da se nacionalni polet, za što je najbolji primjer talijanska povijest, ne da skršiti silom.⁶²

No već sljedećeg dana, 17. srpnja Flotow je javljao da je talijanski ministar vanjskih poslova Marquis di San Giuliano potpuno decidirano izjavio da ne samo Italija već ni Rusija neće trpjeti niti poraz Srbije niti njezinu aneksiju od Austro-Ugarske.⁶³

Takve vijesti iz Rima nagnale su Jagowa da odmah angažira Tschirschkog i bečku vladu privoli da hitno i pravodobno raščisti odnose s Italijom. Berchtoldu treba sugerirati da bi pregovori s Italijom lakše tekli kad bi se Italiji odobrio angažman u Albaniji.⁶⁴ Ali da pritisak Berlina ne bi bio suviše očit, s Berchtoldom je o talijanskom problemu razgovor započeo njemački otpravnik poslova princ Wilhelm Stolberg, a ne sam ambasador Tschirschky. Stolberg ga je pokušao uvjeriti ne spominjući kompenzacije kako je vrlo važno da se odnosi s Italijom srede. Berchtold za to uopće nije pokazivao sluha, optimistično tvrdeći da Italija jednostavno ne može biti toliko podla da se okrene protiv vlastitog saveznika. Nije pomoglo ni Stolbergovo taktično razvijanje teze da se ne radi, zasada, o opasnosti za savez, već o mogućoj moralnoj simpatiji Italije za srpsku stvar. Berchtold uporno nije želio razgovarati o kompenzacijama, a Stolberg je odlučio direktniji razgovor prepustiti svom ambasadoru.

Nešto više uspjeha Stolberg je imao s grofom Hoyosom, i to utoliko što je Hoyos pristao na razgovor o kompenzacijama pa čak i o Južnom Tirolu, ali poput Berchtolda smatrao je da Italija nema pravo na kompenzacije, jer Srbija nije turski teritorij.⁶⁵

Talijani su bili izuzetno zabrinuti zbog razvoja situacije. S jedne strane nisu bili vojno spremni za aktivno sudjelovanje u vojnom sukobu, a s druge strane bili su izuzetno zainteresirani za mogućnost teritorijalnih kompenzacija. Međutim, teritorijalne kompenzacije su u toj fazi političkog razvoja događaja bile još krajnije neizvjesne. Zbog toga je talijanska diplomacija smatrala da je za talijanske interese *zasada* najsigurnije očuvati *status quo*, tj. spriječiti obračun sa Srbijom.

Talijanski ambasador je zato sugerirao u Petrogradu da bi bilo vrlo korisno za očuvanje mira kada bi Rusija jasno dala Austro-Ugarskoj do znanja da će stati u obranu Srbije. To bi razbilo iluziju Beča da će obračun biti lak i samo lokalnog karaktera. I ruski ambasador u Beču Škobeko dijelio je to mišljenje svog talijanskog kolege u Petrogradu. Međutim, ruski politički vrh i sam car Nikolaj bojao se da bi takvo upozorenje u Beču moglo biti shvaćeno kao ultimatum, što bi samo pogoršalo i pojačalo već postojeću napetost. Samo saveznici Austro-Ugarske, a to su Njemačka i Italija, mogu upozoriti i utjecati na politiku Beča – smatrali su u Petrogradu.⁶⁶ U skladu s tim stavom Sazonov nije želio započeti razgovor s austrougarskim ambasadorom u Petrogradu o austrugar-

⁶² isto, dokument br. 115: Flotow an Jagow, Fiuggi, den 16. Juli 1914; 192 – 193.

⁶³ isto, dokument br. 121: Flotow an Jagow, Fiuggi, an 17. Juli 1914; 197.

⁶⁴ isto, dokument br. 143: Jagow an Tschirschky, Berlin, den 18. Juli 1914; 206 – 207.

⁶⁵ isto, dokument br. 136: Botschaftsrat Stolberg an Jagow, Wien, den 18. Juli 1914; 209 – 210.

⁶⁶ isto, dokument 116: Aufzeichnung Sasonows, St. Petersburg, den 16. Juli 1914; 193. i dokument br. 117: Schobeko an Sasonow, Wien, den 16. Juli 1914; 194.

sko-srpskom sporu, ali kad tu temu na inzistiranje grofa Fridricha Szápárya nije mogao izbjeći, izjavio je da je siguran kako se nikada neće moći naći dokaz o umiješanosti srpske vlade u sarajevski atentat. Diplomatskim rječnikom Sazonov je bio više nego jasan. Međutim, on to nije izrekao kao prijetnju, smatrajući to nepotrebnim s obzirom na Szápáryeva uvjeravanja o miroljubivim namjerama svoje vlade.⁶⁷

VIII. Njemačko nastojanje da se sukob lokalizira i reakcija europskih velesila

U međuvremenu u Beču se radilo upravo suprotno. Pripremala se konačna verzija teksta ultimatum, a to nije bilo nimalo lako, jer je trebalo odabrati takvu formu i sadržaj koji će biti prihvatljiv za europsku javnost, a potpuno sigurno neprihvatljiv za Srbiju. Je li austrijska diplomacija u tome uspjela Berchtold do zadnjeg časa nije bio siguran. Stolberg je iz razgovora s njim i grofom Hoyosem stekao dojam da su uvjeti izuzetno teški, ali da ipak postoji doduše malena mogućnost da Srbija i prihvati ultimatum. Ta mogućnost, a i Berchtoldova nesigurnost nisu se sviđale Nijemcima, koji su odlučili i bili voljni da Austro-Ugarskoj pomognu do kraja pa čak i uz opasnost od rata s Rusijom. Ne dođe li do vojnog obračuna sa Srbijom i svede li se sve na tzv. diplomatsku pobjedu, Austro-Ugarska će – po mišljenju Njemačke – cijelom svijetu pokazati da je preuzela od Turske ulogu "bolesnog čovjeka Europe." Nijemcima se dapače činilo da je njihova bezrezervna podrška čak neugodna neodlučnom i kolebljivom Beču i da bi savjet o suzdržanosti i opreznosti bio mnogo dobrodošliji. No Stolberga je naposljetku ipak umirio Hoyos tvrdeći da je nota koja se još dorađuje ipak sročena tako da je država koja još ima iole vlastitog samopouzdanja i samopoštovanja ne bi mogla nikako prihvatiti.⁶⁸

Berlin se zato počeo pripremati na trenutak predaje ultimatum, kada će trebati uvjeriti Europu da Njemačka u sve to nije umiješana pa čak ni informirana, te da je u interesu mira najbolje da Europa ostane postrani tog čisto austrougarsko-srpskog spora. Zbog toga je odlučeno da car Wilhelm fingirajući kao da se ništa ne događa ode na planirano krstarenje Sjevernim morem, a šef njemačkoga generalštaba i pruski ministar rata na godišnji odmor. Međutim, Jagow je tražio da od 23. srpnja nadalje, kada se očekuje predaja ultimatum, točno i u svakom trenutku bude informiran o ruti krstarenja kako bi car Wilhelm po potrebi i navrijeme mogao biti pozvan natrag.⁶⁹

Konačno se 19. srpnja sastao u Beču zajednički ministarski savjet da bi se odobrio konačni tekst note odnosno ultimatum za Srbiju. Tisza nije ni ovaj put propustio upozoriti svoje kolege da ugarska vlada inzistira i uvjetuje svoj pristanak na ultimatum zajedničkom izjavom ministarskog savjeta da Austro-Ugarska ne vodi osvajački rat i da ne namjerava pripojiti Srbiju. O tome – inzistirao je Tisza – treba već na samom početku ratnih sukoba upoznati europske velesile, kako bi se poboljšao međunarodni položaj Dvojne Monarhije s obzirom na činjenicu da Rusija mora intervenirati ako prijeti uništenje Srbije. To dakako nije isključivalo mogućnost određenih graničnih korektura, kao i ustupanje većeg dijela srpskog teritorija susjednim državama pa je Tiszin prijedlog

⁶⁷ isto, dokument br. 130: Szápáry an Berchtold, St. Petersburg, den 18. Juli 1914; 204; i dokument br. 140: Aufzeichnung im russischen Aussenministerium St. Petersburg, den 18. Juli 1914; 217 – 218.

⁶⁸ isto.

⁶⁹ isto, dokument br. 131: Jagow na Wedel, Berlin, den 18. Juli 1914; 205

i zahtjev bio jednoglasno prihvaćen.⁷⁰ Ton, sadržaj i forma ultimatumu bili su pažljivo odmjereni, jer se svakako želio izbjeći dojam da je unaprijed neprihvatljiv. Međutim, ako ga Srbija ipak prihvati, a ta je mogućnost unatoč svemu ipak postojala, trebao je pružiti sigurnu garanciju da srpske podrivačke aktivnosti protiv Austro-Ugarske više neće biti moguće. Je li u tome uspio Berchtold nije bio siguran pa je do samog trenutka predaje ultimatumu 23. srpnja u 17 odnosno 18 sati ostavio mogućnost određenih korektura konačnog teksta note.

Car se potpuno složio s tekstom note smatrajući da su osobito oštre točke 5 i 6 koje su govorile da Srbija mora pristati da austrougarski organi sudjeluju kod suzbijanja srpskih subverzivnih pokreta uperenih protiv teritorijalnog integriteta Dvojne Monarhije, kao i kod podizanja optužnica protiv sudionika urote koji bivaju na srpskom teritoriju.

Ostale točke odnosile su se na zabranu neprijateljske propagande u školstvu, vojsci; zabranu "Narodne obrane"; otpuštanje kompromitiranih oficira; uhićenje majora Voje Tankosića i Milana Ciganovića, kao i na onemogućavanje svega što je upereno protiv Austro-Ugarske.⁷¹

Austrougarski poslanik u Beogradu Vladimir Giesl von Gieslingen trebao je ultimatum predati srpskom predsjedniku vlade 26. srpnja između 16 i 17 sati. Pritom se nije smio upustiti u diskusiju o sadržaju ultimatumu i interpretaciji pojedinih njegovih članaka, te ujedno upozoriti Nikolu Pašića da su austrougarski zahtjevi apsolutni minimum i da austrougarska vlada inzistira na bespogovornom odgovoru u roku od 48 sati. U tom slučaju suzdržala bi se od poduzimanja daljnjih posljedica. Ako bi Pašić pitao o kakvim je konsekvencijama riječ, Giesl bi – prema Berchtoldovim instrukcijama – morao tvrditi da o njima ništa ne zna, ali podsjetiti Pašića da je u posljednjih nekoliko godina zahvaljujući neprijateljskoj politici Srbije, Austro-Ugarska već dva puta morala poduzimati skupe vojne protumjere i ako bi to i ovaj put bilo potrebno, da će u svakom slučaju ići na teret Srbije.⁷²

Gotovo istodobno kad je ultimatum poprimio svoj konačan oblik u *Norddeutsche Allgemeine Zeitung* osvanula je kratka, ali značajna bilješka koju je sročio Jagow osobno. U bilješci je jasno dao do znanja da Njemačka podržava austrougarsku politiku razjašnjavanja svojih odnosa sa Srbijom i nada se da će pravodobno popuštanje Srbije spriječiti razvoj ozbiljne krize. U interesu je europskog mira da razmimoilaženje Austro-Ugarske i Srbije ostane lokalnog karaktera.⁷³

To je bilo prvo njemačko javno zauzimanje stava prema austrougarsko-srpskoj krizi. Njemačka očekuje sukob, ali želi da bude lokalan, jer se inače ne bi mogao sačuvati mir u Europi. Ta diplomatska formulacija sadržava prikrivenu, ali jasnu prijetnju da svaki onaj tko se umiješa u austrougarsko-srpski spor mora računati na sukob i s Njemačkom.

⁷⁰ isto, dokument br. 144: Protokoll des Ministerrates für gemeinsame Angelegenheiten am 19. Juli 1914 unter Vorsitz des Grafen Berchtold; 224 – 227.

⁷¹ isto, dokument br. 155: Berchtold an Giesl, Wien, den 20. Juli 1914; 233 – 236.

⁷² isto, dokument br. 156: Berchtold an Giesl, Wien, den 20. Juli 1914; 237.

⁷³ isto, dokument br. 146: Notiz in der "Norddeutschen Allgemeinen Zeitung", 19. Juli 1914; 228.

Unatoč tom njemačkom upozorenju i nagovještaju u što bi se pretvorio austrougarsko-srpski spor ako bi došlo do miješanja sastrane britanski ministar vanjskih poslova Grey nije bio pretjerano zabrinut – primijetio je Lichnowsky. Dapače prilično je optimistično gledao na razvoj austrougarsko-srpske krize i smatrao da je moguće mirno rješenje ako austrougarski zahtjevi budu umjereni i optužbe protiv Srbije argumentirane. Svaku i samu pomisao na rat između europskih velesila treba svim silama spriječiti – smatrao je Grey.⁷⁴ Lloyd George (tadašnji član kabineta) u svojim sjećanjima na prvi svjetski rat tvrdi da je u to vrijeme u britanskom Ministarstvu vanjskih poslova vladao uobičajeni mir i nije se uopće smatralo potrebnim alarmirati vladu. Tek u petak 24. srpnja nakon diskusije o prijetećem ratu u Sjevernoj Irskoj, koja ih je potpuno okupirala, Grey je kratko na odlasku izvijestio članove kabineta o ozbiljnosti situacije na kontinentu i o svojoj nadi kako će pregovori između Austro-Ugarske i Rusije ipak dovesti do mirnog rješenja krize. Članovi kabineta su se nakon toga, ne suviše alarmantnog priopćenja mirno razišli, a sam Grey je oputovao preko vikenda na pecanje u Wilthive.⁷⁵

U međuvremenu su s kontinenta počele u London i Pariz stizati ozbiljnije vijesti. Britanski ambasador u Rimu *Sir* Rennel Rood javljao je Greyu o zabrinutosti tamošnjih njemačkih diplomata.⁷⁶ Iz Beča se javio i britanski ambasador *Sir* Maurice William Bunsen s vijestima o austrougarskom ultimatumu, ali i nevjerici da će se Srbiji dati rok za odgovor od samo 48 sati, jer je tamo u toku predizborna kampanja, a u samoj Austro-Ugarskoj žetva pa izazivanje krize ne bi bilo u interesu nijednoj strani.⁷⁷ Bunsen je primijetio pad vrijednosti vrijednosnih papira na bečkoj burzi, a o istoj pojavi u Berlinu javljao je uznemireno francuski ambasador Jules Cambon, pogotovo što je bio dobio povjerljivu informaciju da će Njemačka svojim autoritetom podržati Austro-Ugarsku i da neće posredovati u pomirenju zaraćenih strana.⁷⁸

Unatoč tome što su Beč i Berlin nastojali da kriza sa Srbijom izbije nakon odlaska francuskog predsjednika Poincaréa iz Petrograda kako bi se po mogućnosti izbjegla politička koordinacija i dogovor na samom francusko-ruskom vrhu, izgleda da u tome ipak nisu uspjeli. Na primanju u čast diplomatskog kora 21. srpnja u Petrogradu Poincaré je austrougarskom ambasadoru doduše izrazio svoje duboko žaljenje zbog događaja u Sarajevu, ali je daljnja konverzacija protekla u netaktičnom pa čak i prijetećem tonu – tvrdio je austrougarski ambasador Szápáry. Poincaré je zastupao stajalište da jedna vlada može snositi odgovornost samo za vlastite postupke, a ne za čin nekog pojedinca, osim ako se tako nešto ne želi iskoristiti kao povod za obračun. Ako bi to bio slučaj sa Srbijom, Austro-Ugarska mora znati – upozoravao je Poincaré – da Srbija ima prijatelje i da bi mogla nastati za mir opasna situacija.⁷⁹

S gotovo istom argumentacijom branio je srpsku vladu i Sazonov u razgovoru s njemačkim ambasadorom grofom Fridrichom Portalésom. Sazonov mu je otvoreno rekao da Rusija neće trpjeti ponižavanje, prijetnje ili čak vojnu akciju protiv Srbije. Zbog toga nikakav ultimatum Austro-Ugarske Srbiji ne dolazi u obzir iako se Sazonov

⁷⁴ isto, dokument br. 161: Lichnowsky an Jagow, London, den 20. Juli 1914; 242 – 243.

⁷⁵ George, n. dj. 42.

⁷⁶ Geiss, n. dj., dokument br. 171: Rodd an Grey, Rom, den 20. Juli 1914; 251 – 252.

⁷⁷ isto, dokument br. 194: Bunsen an Grey, Wien, den 21. Juli 1914; 271 – 277.

⁷⁸ isto, dokument br. 168: Jules Cambon an Bienvenu-Martin, Berlin, den 21. Juli 1914; 250.

⁷⁹ isto, dokument br. 173: Szápáry an Berchtold, St. Petersburg, den 21. Juli 1914; 252 – 253.

složio da se poduzmu određene mjere kako bi se Srbija podsjetila na dužnosti svake države prema međunarodnoj zajednici u skladu s međunarodnim pravom.⁸⁰ Iz toga je Portalès zaključio da su usuglašeni stavovi Poincaréa i Sazonova u službi Sazonovljeve politike blefa.⁸¹

Dakako u vezi s ultimatumom već je sve bilo gotovo, ali Jagow je tvrdio da o sadržaju note ništa ne zna. Francuski ambasador mu to nije vjerovao, jer je sve ostalo upućivalo na bezrezervnu podršku Njemačke Austro-Ugarskoj.⁸² Unatoč tome, njemačka strana nije odustajala od nastojanja da Austro-Ugarsku privoli na kompenzacije Italiji. Tschirschky je tvrdio da će Talijani već sam poraz Srbije i neminovno proširenje austrougarskog utjecaja smatrati ugrožavanjem vlastitog položaja. Zbog toga je najsve-srdnije podržao Berchtoldova razmišljanja da se Italiji ipak nešto da u unutrašnjosti.⁸³

Jagow je vršio pritisak preko Szögyénya da se što prije razjasne odnosi s Italijom i ako Italija bude tražila kompenzacije, da se to pitanje odmah riješi kako bi talijansko savezništvo ostalo sačuvano.⁸⁴ Nijemci, koji talijansku lojalnost nisu trebali plaćati dijelom vlastitog teritorija mnogo su lakše, brže i jasnije uviđali važnost očuvanja Italije za Trojni savez i cijena za taj cilj nije imala preveliku ulogu. Zbog toga je Berchtold, iako je uvjerio Tschirschkog da razmišlja o kompenzacijama, dao takve instrukcije austrougarskom ambasadoru Méreyu koje su trebale uvjeriti talijansku stranu da ne postoje ni uvjeti ni razlozi za kompenzacije. Mérey je do zadnjeg trenutka morao tvrditi da nema precizne informacije o koracima koje Austro-Ugarska namjerava poduzeti protiv Srbije, osim da će se, na temelju prikupljenog dokaznog materijala o podrivačkoj djelatnosti Srbije, s Beogradom ozbiljno razgovarati. Razjašnjavanje odnosa sa Srbijom apsolutno je nužno ne samo radi očuvanja Austro-Ugarske i čvrstoće Trojnog saveza već i za očuvanje mira u Europi, pa je Mérey morao – prema Berchtoldovim uputama apelirati na talijansku savezničku lojalnost. Ako razjašnjenje austrougarsko-srpskih odnosa ne bi uspjelo mirnim putem, Mérey je morao uvjeriti talijanskog ministra vanjskih poslova markiza San Giuliana da austrougarska strana ne pomišlja na aneksiju srpskih teritorija.⁸⁵

No bez obzira na postojeće savezničke obveze niti je Beč vjerovao Rimu niti Rim Beču. Zato je Berchtoldova sljedeća instrukcija bila da se San Giuliano, po mogućnosti osobno, obavijesti o austrougarskom ultimatumu, ali tek na sam dan njegova uručcnja Beogradu, i to tek poslijepodne kako tu informaciju Talijani ne bi već isti dan proslje-dili Petrogradu.⁸⁶ Berchtoldova sumnja u talijansku lojalnost bila je potpuno opravdana, jer se već 23. srpnja navečer, baš kao što je Berchtold i pretpostavio, savjetnik talijanske ambasade u Petrogradu požurio obavijestiti rusku stranu o upravo uručenom austrougarskom ultimatumu Srbiji. Tom informacijom pretekao je čak ruske savezničke ambasade Francuske i Velike Britanije, koje o tome još nisu bile informirane.⁸⁷

⁸⁰ isto, dokument br. 190: Pourtalès an Bethmann Hollweg, St. Petersburg, den 21. Juli 1914; 266 – 269.

⁸¹ isto, dokument br. 232: Pourtalès an Jagow, St. Petersburg, den 23. Juli 1914; 304.

⁸² isto, dokument br. 192: Jules Cambon an Bienvenue-Martin, Berlin, den 22. Juli 1914; 270.

⁸⁴ isto, dokument br. 179: Szögyény an Berchtold, Berlin, den 21. Juli 1914; 255 – 256.

⁸⁵ isto, dokument br. 153: Berchtold an Mérey, Wien, den 20. Juli 1914; 232 – 233.

⁸⁶ isto, dokument br. 196: Berchtold an Mérey, Wien, den 22. Juli 1914; 279.

⁸⁷ isto, dokument br. 245: Tagesaufzeichnung des russischen Aussenministeriums, St. Peterburg, den 23. Juli 1914; 314.

Talijani nisu čak ni krili da im eventualni sukob Austro-Ugarske i Srbije ne bi odgovarao. San Giuliano je britanskom ambasadoru otvoreno rekao da Italiji nije u interesu da se Srbija pokori i da Italija bude uvučena u sukob na Balkanu. Talijanske savezničke obveze prema Austro-Ugarskoj strogo su defenzivne – tvrdio je San Giuliano – pa je izrazio nadu da će Italiji poći za rukom da ostane postrani u mogućem predstojećem sukobu, koji bi bio protivan talijanskim interesima, jer bi je neminovno uveo u rat protiv Velike Britanije.⁸⁸

Unatoč nepovjerenju i različitosti postojećih interesa Rima i Beča, austrougarska diplomacija i vojni vrh u vrijeme koncipiranja ultimatumu nisu računali s mogućnošću da se Italija čak zarati protiv Austro-Ugarske. Međutim izgleda da je na sam dan uručjenja ultimatumu ipak iskrsnula dilema kakav će stav zauzeti Italija. Conrad, inače ratoborni šef austrougarskog generalštaba odgovorio je Berchtoldu: ako se treba bojati i Italije, najbolje bi bilo uopće ne mobilizirati, jer Austro-Ugarska nije dorasla ratovanju na tri fronte istodobno: protiv Rusije, Italije i Srbije.⁸⁹ Zbog toga je i bilo toliko važno da sukob na Balkanu svakako ostane lokalnog karaktera. Njemačka diplomacija je do zadnjeg trenutka nastojala u tom cilju uvjeriti Veliku Britaniju i njezine saveznike da je Srbija potpuno zavrijedila pravednu kaznu. Zbog toga je bilo prijeko potrebno izvršiti pritisak u Petrogradu, glavnom zaštitniku Srbije, da ostane postrani. U tom smislu Jagow je razgovarao s diplomatskim predstavnicima Antante u Berlinu, ali osobitu pažnju posvetio je britanskom otpravniku poslova *Sir* Horaceu Rumboldu s obzirom na to da je Velika Britanija bila najutjecajnija u trolistu Antante. Jagow je opravdavao austrougarske namjere, jer srpska strana ama baš ništa ne poduzima da obuzda antiaustrijsku kampanju u Srbiji, koja se i nakon atentata nastavlja, pa je zato direktno kriva kako za antiaustrijsko raspoloženje u svojoj zemlji tako i za sam atentat. Austro-Ugarska je – tvrdio je Jagow – bila dovoljno dugo i strpljiva i popustljiva. Upravo zbog toga je – prema Jagowu – jedini način da se očuva mir, do kojega je naravno svima stalo, da se preko Petrograda izvrši pritisak kako bi Beograd prihvatio austrougarske zahtjeve.⁹⁰

Međutim, u britanskom Ministarstvu vanjskih poslova nisu povjerovali u njemačku veliku želju da se sačuva mir. *Sir* Eyre Crowe, pomoćnik E. Greya, smatrao je da bi Njemačka ako joj je stvarno toliko stalo do očuvanja mira, kako to tvrdi Jagow, bila najpozvanija da utječe na Beč. Njemačka naprotiv čini upravo suprotno: s jedne strane podgrijava strasti u Beogradu, a s druge potpiruje bečku politiku, i to člancima u službenim novinama u kojima neprestano prijeti Srbiji. Iz toga proizlazi da Njemačka uopće ne vjeruje u stvarnu ratnu opasnost. Izgleda, zaključio je Crowe, da je Berlin siguran kako će britanska vlada podržati austrijske i njemačke prijetnje Beogradu. Međutim, kada bi britanska vlada u tom smislu reagirala ili opomenula Petrograd – pretpostavljao je Crowe – ostvario bi se njemački tako žarko željeni razdor između Londona i Petrograda.⁹¹

⁸⁸ isto, dokument br. 221: Podd an Grey, Rom, den 22. Juli 1914; 296 – 298.

⁸⁹ isto, dokument br. 222: Unterredung Berchtold – Conrad, Wien, den 23. Juli 1914, 298.

⁹⁰ isto, dokument br. 217: Geschäftsträger Rumbold an Grey, Berlin, den 22. Juli 1914; i dokument br. 218: Geschäftsträger Rumbold an Grey, Berlin, den 22. Juli 1914; 293 – 295.

⁹¹ isto.

Ali unatoč opasnosti od hlađenja međusavezničkih odnosa Grey je ipak pokušao sugerirati ruskom ambasadoru grofu Aleksandru Benkendorffu da bi bilo dobro kada bi ruska vlada stupila u direktan kontakt s austrougarskom vladom. Trebalo bi upozoriti Beč da bi Rusija u slučaju krize zbog Srbije, bila sputana jakim prosrpskim osjećajem svojeg stanovništva iz čega bi mogla proizaći vrlo opasna politička situacija. Takvo upozorenje bi možda utjecalo na Austro-Ugarsku da ublaži svoje zahtjeve prema Srbiji.⁹²

No Sazonov je imao drugačiji plan. S obzirom na izrazito osjetljive austrougarsko-ruske odnose on je predlagao zajedničku rusko-francusko-britansku inicijativu u Beču, kao jedini način da se spasi mir.⁹³ Britanci na takav plan nisu pristajali smatrajući ga beskorisnim pa čak i štetnim za odnose s Bečom. Jedino Njemačka može uspješno tako nešto učiniti – smatrali su Britanci.⁹⁴

Tako se krug rješenja političke krize opet zatvorio u Berlinu. A u Berlinu car Wilhelm je bjesnio zbog politike Velike Britanije, koja potpuno izjednačava Srbiju s Austro-Ugarskom, pa London svoje nastojanje da Srbija prihvati austrougarske zahtjeve a ujedno spasi svoju nacionalnu čast, uvjetuje ublažavanjem austro-ugarskih zahtjeva. Nacionalna čast Srbije ne postoji – tvrdio je car – i Njemačka nema prava da od Beča traži umjerenost za one koji su neprijateljski agitirali pa naposljetku izvršili i ubojstvo. Srbija je banda razbojnika, koja mora platiti za svoje zločine i zato je Wilhelm odlučio ne utjecati na politiku Beča.⁹⁵

Čini se da je njemački ambasador u Londonu Lichnowsky prvi uočio da je na vidiku rat većih razmjera i panično je upozoravao svog ruskog kolegu Benkendorffa na opasnost od austrougarskih ipak neprihvatljivih uvjeta. Izgleda da je donekle uznemirio i samog Greya, ali istodobno Lichnowsky nije propustio da o svojim zlim slutnjama i – po njegovu shvaćanju – pogrešnoj politici vlastite domovine obavijesti i Jagowa i Bethmann Hollwega. Lichnowsky je otvoreno iznio sve razloge zbog kojih smatra da politika bezuvjetne podrške Austro-Ugarskoj nije u njemačkom interesu. Kao prvo Lichnowsky drži da su se okolnosti pod kojim je Bismarck svojedobno sklopio savez s Austrijom potpuno promijenile. Njemačkoj više ne prijete u tolikoj mjeri opasnost od Rusije niti bi ruske saveznice Francuska i Velika Britanija podržale Rusiju u pohodu na Njemačku. Od preventivnog rata protiv Rusije Lichnowsky također ne vidi nikakve koristi, jer bi se postiglo samo to da Njemačka dobije još jednog nepomirljivog neprijatelja na svojim granicama. Međutim, sve to ne znači da bi Njemačka trebala žrtvovati svog saveznika Austro-Ugarsku u želji da zadobije prijateljstvo Velike Britanije i Rusije. Prava svrha austrougarsko-njemačkog saveza trebala bi biti zaštita obiju zemalja i u tom savezu – smatrao je Lichnowsky – Njemačka mora voditi glavnu riječ, a ne dopustiti da bude uvučena u aktivnu balkansku politiku u kojoj može izgubiti sve, a ne može dobiti apsolutno ništa. Uostalom kakve koristi od očuvanja austrougarskog ugleda na Balkanu – pita se Lichnowsky? Austrougarska vrijednost kao saveznika počiva na njezinoj vojnoj snazi, a ne na prestižu. Njemačka vojna snaga je sama za sebe dovoljna

⁹² isto, dokument br. 220: Grey an Buchanan, London, den 22. Juli 1914; 295 – 296.

⁹³ isto, dokument br. 250: Viviani an Bienvenu-Martin, St. Petersburg, den 24. Juli 1914; 319.

⁹⁴ isto, dokument br. 216: Buchanan an Grey, St. Petersburg, den 22. Juli 1914, 292 – 293.

⁹⁵ isto, dokument br. 229: Jagow an Wilhelm II, Berlin, den 23. Juli 1914; 302 – 303.

da Trojnom savezu osigura potreban utjecaj unatoč diplomatskim porazima grofa Berchtolda. Osim toga kriza na Balkanu mogla bi samo oživiti Antantu. Njemačkoj je naprotiv – smatra Lichnowsky – u interesu da sada u trenutku relativne slabosti Francuske i straha od njemačke sile započne s politikom dobre volje prema Antanti. Što se Austro-Ugarske tiče, ona je prirodni njemački suparnik na Balkanu i zato austrougarska dominacija na tom području nije u interesu Njemačke. Za Njemačku – smatrao je Lichnowsky – najbolje je da Austro-Ugarska bude malo prestrašena, što ne znači da mora biti i slaba. A što se austrougarskih političkih i egzistencijalnih problema tiče, Lichnowsky je vizionarski predvidio da Austro-Ugarska aktivnom vanjskom politikom neće moći riješiti svoje unutrašnjopolitičke probleme. Naprotiv, rat na Balkanu samo će ojačati i homogenizirati južnoslavensku nacionalnu ideju, a ostale balkanske države gotovo će gurnuti u naručje Rusije. Lichnowsky je upozorio Jagowa da se može samo "toplo" nadati da će sukob sa Srbijom biti lokalnog karaktera. Zbog toga je prijeko potrebno da austrougarski zahtjevi budu tako formulirani da uz određeni pritisak Petrograda i Londona u Beogradu, mogu za Srbiju biti prihvatljivi. Inače će doći do rata isključivo za slavu grofa Berchtolda.⁹⁶

IX. Politika Srbije i predaja ultimatum

Srpska diplomacija dobila je iz Beograda zadatak prikazati Srbiju kao pomirljivu žrtvu koja će pokušati učiniti sve da se spasi mir.

Srpski otpravnik poslova u Berlinu molio je Jagowa da uvjeri Beč kako srpska vlada želi poboljšanje austrougarsko-srpskih odnosa pa će spriječiti sve pokušaje da se sa srpskog teritorija ugrožava mir i sigurnost Monarhije. A ako bi se ustanovilo da na srpskom teritoriju borave suučesnici i sukrivci sarajevskog atentata, Srbija bi prema želji Beča poduzela protiv njih energične mjere. Zato će Srbija prihvatiti sve austrougarske zahtjeve osim onih koji ugrožavaju čast i nezavisnost Srbije.⁹⁷

I srpski poslanik u Beču Jovan M. Jovanović tvrdio je da će Srbija prihvatiti austrougarske zahtjeve, jer Pašić želi miroljubivo rješenje, iako je spreman, ako mora, i pružiti otpor. Pašić vjeruje u snagu srpske vojske, a računa i na slavensku solidarnost Južnih Slavena iz Austro-Ugarske koja bi onemogućila udar na Srbiju.⁹⁸

Međutim raspoloženje u Srbiji bilo je potpuno drugačije. U Beogradu je vladalo opasno raspoloženje razdražljivosti i samopouzdanja.⁹⁹

Nakon povratka u Beograd poslije atentata, austrougarski poslanik opisao je pravo raspoloženje u Srbiji. Njegova analiza srpske politike gotovo se poklapa s onim što je o Srbiji pisao njegov politički suparnik ruski otpravnik poslova Wassili Nikolajewitsch Strandtmann, što samo govori o objektivnosti njihovih zapažanja. Giesl tvrdi da je počev od aneksijske krize politika Srbije prema Austro-Ugarskoj obilježena snažnim nacionalnim šovinizmom i otvorenim neprijateljstvom. Uspješna velikosrpska propaganda neprestano truje odnose u onim austrougarskim pokrajinama koje naseljavaju

⁹⁶ isto, dokument br. 238: Lichnowsky an Jagow, London, den 23. Juli 1914; 307 – 308.

⁹⁷ isto, dokument br. 163: Jagow an Tschirschky, Berlin, den 20. Juli 1914; 243 – 244.

⁹⁸ isto, dokument br. 213: Dumaine an Bienvenu-Martin, Wien, den 22. Juli 1914; 290 – 291.

⁹⁹ isto, dokument br. 221: Rodd an Grey, Rom, den 22. Juli 1914; 297.

Srbi, a nakon uspjeha Srbije u balkanskim ratovima srpski šovinizam eskalira do paroksizma, čiji izljevi djelomično graniče i s ludošću. Na taj način dišu svi slojevi društva u Srbiji, sve stranke, običan puk i najviši politički vrhovi. Srbijanska politika u obliku aksioma poznaje samo jedan cilj: preuzimanje južnoslavenskih provincija Austro-Ugarske i njezino uništenje kao velesile. Sarajevski atentat samo je produbio mržnju i prezir prema Monarhiji i najavio – prema mišljenju u Srbiji – njezin skori raspad što se već dulje priželjkuje. Otcjepljenje južnoslavenskih provincija, skora revolucija u Bosni i Hercegovini i nepouzdanost slavenskih četa Austro-Ugarske uzima se u Srbiji kao potpuno čvrsta i već gotova činjenica, što nacionalističkoj ludosti daje privid čak određene opravdanosti i logičnosti. Omražena Austro-Ugarska prikazuje se u tisku do te mjere slabom i ni prezira vrijednom tvorevinom da nije ni rata vrijedna, već će se sama od sebe raspasti i gotovo bez muke omogućiti realizaciju velikosrpske ideje. U predizbornoj kampanji, koja je u Srbiji upravo u toku sve strane i sve političke ličnosti bez iznimke žestoko napadaju i bezobzirno vrijeđaju Austro-Ugarsku, njezine vodeće političare pa i samog monarha, jer je to najsigurniji način za vlastitu političku promociju. Nijedna stranka ne želi biti osumnjičena za popustljivost prema Austro-Ugarskoj, jer u tom slučaju nema nikakva izgled da dođe na vlast. Osim toga u Srbiji se optimistično vjeruje da je glavna kriza zbog sarajevskog atentata već prošla i da Austro-Ugarska više neće poduzeti ništa drastično protiv Srbije.

Zbog svega toga Giesl zaključuje da je za Monarhiju obračun sa Srbijom od egzistencijalne važnosti koji se u dogledno vrijeme neće moći izbjeći. Pitanje je samo da li rat voditi sada ili čekati da se Srbija oporavi od dva balkanska rata, ili pak čekati da vojna snaga Rusije ojača od sadašnjih 10 korpusa na 20 korpusa spremnih na rat. Sadašnji je trenutak za obračun sa Srbijom najpovoljniji – smatrao je Giesl – jer je sarajevski atentat za obranu domovine ujedinio sve narode i pokrajine Austro-Ugarske, a i s moralnog stajališta Europa je na strani Monarhije. Za razliku od Lichnowskog Giesl je držao da je očuvanje austrougarskog prestiža izuzetno važno kako za učvršćenje savezničkih odnose s Njemačkom tako i kao jasan znak za neprijatelja da ne potcjenjuje austrougarsku snagu i odlučnost. Dosadašnja politika dugih pregovora ili intervencija, ali tek nakon prethodnog dogovora velikih sila kriva je – prema Gieslu – i za balkanske ratove. Zbog toga je za Austro-Ugarsku, ako želi pobijediti Srbiju i osigurati svojim narodima trajni mir, jedino rješenje samostalna i energična akcija. Svako polovično rješenje, dugo diskutiranje i naposljetku bezvrijedan kompromis, bio bi najžešći udarac kako austrougarskom ugledu u Srbiji tako i njezinoj ulozi velike sile u Europi.¹⁰⁰

Strandtmannov izvještaj Sazonovu o politici Srbije za razliku od Gieslovog nije ni najmanje opterećen negativnim emocijama s obzirom na savezničke odnose Srbije i Rusije, ali tim više razgolićava srpsku politiku.

Strandtmann konstatira da je nakon završetka balkanskih ratova započela druga faza u ostvarenju srpskih nacionalnih težnji, koje se mogu svesti na to da se u politički povoljnom trenutku svi Srbi ujedine s maticom zemljom i da se osigura siguran izlaz na more. I u protekloj mirnodopskoj godini Srbija nije prekidala s aktivnostima za realizaciju tog plana, i to kako na vanjskopolitičkom planu tako i na unutrašnjopolitičkom

¹⁰⁰ isto, dokument br. 180: Giesl an Berchtold, Beograd, den 21. Juli 1914; 256 – 258.

planu. Usto dakako Srbija nastoji obnoviti i popuniti iscrpljene vojne rezerve. Srbija nastoji uspostaviti dobre odnose potpune solidarnosti s Rumunjskom i Crnom Gorom. A na unutrašnjopolitičkom planu smišljeno nastoji uskladiti kulturne i gospodarske probleme sa strateškim ciljevima. Grozničavom revnošću i upornošću srpske vlasti nastoje izgladiti sve neusuglašenosti i etničke raznolikosti nastale pripajanjem novih teritorija nakon balkanskih ratova, ali pritom dolazi katkada do ozbiljnih razmirica s novim nacionalnostima koje do određene mjere čak nisu ni očekivale priključenje novoj domovini. S istom promišljenošću u Srbiji se rađe planovi za izgradnju željezničke mreže. Za sve planirane pravce predviđeno je – uz to što imaju nesumnjivu gospodarsku važnost – da istodobno povežu Srbiju s graničnim područjima Austro-Ugarske.

Samo po sebi se razumije da realizacija takvog sveobuhvatnog programa i zacrtanih ciljeva zahtijeva određeni ne baš malen broj godina. Samo za tehničku opremu svoje vojske Srbija treba oko tri godine, a isto toliko će biti potrebno za izgradnju najvažnijih strateških putova kao most preko Dunava s direktnom željezničkom prugom za Rumunjsku i pruge u nekadašnjem Sandžaku.

Iz svega se može zaključiti – tvrdi Strandtmann – da Srbiji ni sada ni u bliskoj budućnosti ne samo da ne odgovara sukob s Austro-Ugarskom, već bi čak ugrozio i njezin opstanak. Sarajevski atentat potpuno je poremetio sve planove Srbije, jer je stvorio mogućnost za ratni sukob s Austro-Ugarskom, i to u za Srbiju najnepovoljnijem trenutku. Zbog toga u Srbiji vlada velika uznemirenost, a regent, potpuno svjestan svih manjkavosti srpske armije, smatra da bi Austro-Ugarska učinila veliku glupost ako bi propustila sadašnji povoljni trenutak za obračun sa Srbijom. Iz toga slijedi – prema Strandtmannu – da će svaka vlada prihvatiti sve austrougarske zahtjeve ma kako teški bili ako su bar donekle spojivi s čašću jedne samostalne države.¹⁰¹

Austro-Ugarska je naravno iskoristila povoljni trenutak i Giesl je kako mu je bilo naređeno iz Beča 23. srpnja u 18 sati predao notu ministru financija Lazi Paću. Prisutan je bio i generalni sekretar Ministarstva vanjskih poslova Slavko Gruić, jer Paću nije govorio francuski. Sam predsjednik vlade Nikola Pašić nije u to vrijeme – zbog predizborne kampanje – bio u Beogradu. Paću je pokušao, ne pročitavši notu – produžiti rok za odgovara zbog izbora i Pašićeve odsutnosti, ali Giesl na kakva produženja nije pristajao s pomalo prepotentno superiornom argumentacijom da se s obzirom na veličinu Srbije i postojanje telefona, telegrafa i željeznice ne bi trebalo biti teško stupiti u vezu s Pašićem.¹⁰²

Izgleda da su u Beču vjerovali kako će mala Srbija biti lak plijen. No nisu svi dijelili takvo mišljenje. Bavarski poslanik u Beču Tucher smatrao je da Beč potejenjuje teškoće budućeg rata sa Srbijom, čija se vojska mimo svih očekivanja dobro borila u oba balkanska rata. Srpska je vojska izuzetno dobro opremljena, prošla je kroz izvrsni ratni trening i prožeta je doslovce fanatičnim patriotizmom. Zato se Tucher nada da šutnja austrougarskoga generalštaba o planovima napada ne znači ništa drugo već da su planovi dobro pripremljeni i osmišljeni i da ne boluju od starih grešaka o potcjenjivanju i slabosti protivnika. Tucher također primjećuje da Antantini predstavnici u Beču pojma

¹⁰¹ isto, dokument br. 246: Strandtmann an Sasonow, Beograd, den 23. Juli 1914; 314 – 316.

¹⁰² isto, dokument br. 225: Giesl an Berchtold, Beograd, den 23. Juli 1914; 300.

nemaju da se približava rat sa Srbijom. Britanski ambasador otišao je na ladanje, njegov ruski kolega na odmor u Petrograd, a francuski ambasador se još do zadnjeg dana nadao da će kod austrijske strane isposlovati ublaženje njezinih zahtjeva. I zbog toga će objavljivanje austrougarskog ultimatumu odjeknuti kao bomba – predvidio je bavorski poslanik.¹⁰³

I imao je pravo. Ultimatum nije bio niti predočen javnosti (trebao je biti objavljen sutradan 24. srpnja), a već je bila uspostavljena vruća veza između Beograda i Petrograda. Naime odmah nakon primitka ultimatumu Paču je odjurio do ruskog otpravnika poslova, upoznao ga sa sadržajem note i zamolio zaštitu Rusije, jer nijedna vlada Srbije ne može prihvatiti takve zahtjeve kakve je Austro-Ugarska postavila Srbiji.¹⁰⁴ I s time je započeo sudbonosni proces aktiviranja prijateljskih obveza Rusije prema Srbiji. Njemačke prema Austro-Ugarskoj, pa Francuske i Velike Britanije prema Rusiji, koji je rezultirao ratom dotad neviđenih razmjera u Europi. Srpski odgovor na austrougarsku notu bio je doduše spretno sročeni i popustljiv do krajnjih granica, ali Austro-Ugarska je zahtijevala bezuvjetno prihvaćanje svojih zahtjeva. Iskustvo proteklih godina poučilo je Beč da više ne vjeruje u iskrenost srpskih obećanja. Austro-Ugarska se više nije dala namamiti na bezuspješno pregovaranje, možda čak pred očima europskih velesila, jer je zavladao uvjerenje da se nijedna vlada Srbije neće i ne može odreći velikosrpskih ciljeva dok god bude imala iole mogućnosti da na njihovoj realizaciji radi uz pomoć i pokroviteljstvo najveće istočnoeuropske velesile Rusije.¹⁰⁵

Zaključak

Sarajevski atentat je bez sumnje bio događaj, koji je obećavao teške političke posljedice s obzirom na to da se radilo o nasilnoj smrti budućeg vladara jedne od ključnih europskih država. Međutim, s obzirom na to da je Europa u posljednjih 15 godina proživjela dvije marokanske krize, aneksijsku krizu i dva balkanska rata, činilo se u početku da će i sarajevski atentat uzrokovati sličnu prolaznu krizu. Kobna razlika je ipak postojala. Politika ravnoteže snaga našla se u svom zenitu pa je europskim velesilama ponestalo manipulacijskog prostora za relativno bezbolno uzmicanje, što znači da je za izbijanje ratnog sukoba većih razmjera bio potreban još samo povod, a to je upravo bio sarajevski atentat.

Paradoksalno je da se Austro-Ugarska odlučila na ratni sukob upravo zbog Franje Ferdinanda čiju smrt nisu oplakivali politički vrhovi niti Beča niti Pešte. Dapače, njegova je smrt dobro došla, jer je Franjo Ferdinand prijetio reorganizacijom Dvojne Monarhije čega su se vladajući krugovi (osobito ugarski) gotovo podjednako bojali kao i podrivačke aktivnosti Srbije. I sada kada je Franjo Ferdinand nestao s političke scene, njegovu smrt trebalo je iskoristiti za uništenje i vanjskog neprijatelja Austro-Ugarske – Srbije. Pritom su mnogi i u Austro-Ugarskoj i u Njemačkoj zanemarili i previdjeli činjenicu da je prava opasnost za Austro-Ugarsku njezino neriješeno nacionalno pitanje.

¹⁰³ isto, dokument br. 241: Tuscher an Herthing, Wien, den 23. Juli 1914; 311 – 312.

¹⁰⁴ isto, dokument br. 247: Geschäftsträger Strandtmann an Sasonow, Belgrad, den 23. Juli 1914; 316 – 317.

¹⁰⁵ Hantsch, n. dj. 616.

Njemačka, odnosno njemački car, od samog su početka izbijanja krize pružali bezrezervnu podršku Austro-Ugarskoj pa čak i više od toga. Njemačka diplomacija je neprestano požurivala austrougarsku stranu da što prije definiira svoju buduću politiku prema Srbiji kako bi se iskoristio povoljan psihološki trenutak osude atentata i vojne nesprennosti europskih velesila. Njemačka diplomacija pokušat će sve da obračun Austro-Ugarske i Srbije ostane lokalna bez miješanja trećih sila. Zbog toga je Njemačka svu svoju pažnju usredotočila na London kao centar sila Antante ne bi li uvjerila britanskog ministra vanjskih poslova E. Greya u krivnju Srbije i nužnost i pravednost njezina kažnjavanja. London je trebao – prema planu Njemačke – uvjeriti Petrograd da ne podrži Srbiju i tako je prisili da prihvati sve što Austro-Ugarska od nje bude zahtijevala.

Izgleda da veoma dugo vodeći političari Antante nisu bili svjesni ozbiljnosti situacije i nisu vjerovali da će Austro-Ugarska stvarno učiniti taj odlučujući korak i riskirati rat zbog Srbije. Međutim, u Austro-Ugarskoj je sazrelo mišljenje da je za opstanak Monarhije nužno zauvijek onemogućiti Srbiju i njezinu podrivačku velikosrpsku politiku. Njemačka je podržala to mišljenje bez obzira na to što za uništenje Srbije nije bila neposredno zainteresirana, ali zato tim više za očuvanje i jačanje svog najvjernijeg i jedinog pouzdanog saveznika, a to je bila Austro-Ugarska. Zbog toga se njemačka bezrezervna podrška pretvara čak i u pritisak na Beč da konačno riješi problem Srbije.

Ali to nije bilo tako lako. Trebalo je sročiti ultimatum za Srbiju tako da bude prihvatljiv za europske velesile, a svakako neprihvatljiv za Srbiju. Osim toga najjači i najutjecajniji austrougarski političar, ugarski predsjednik vlade I. Tisza protivio se brzom vojnoj akciji smatrajući, za razliku od ostalih austro-ugarskih političara na čelu s ministrom vanjskih poslova Berchtoldom, da vrijeme radi za Austro-Ugarsku. Naposljetku je svoj pristanak na oštro formulirani ultimatum uvjetovao obećanjem da Austro-Ugarska neće anektirati ni djelić srpskog teritorija, sve u strahu od mogućeg povećanja stanovništva na štetu Mađara. Tisza je smatrao da Austro-Ugarska nije spremna za rat i da se treba čuvati Rusije, koja bi u odlučujućem trenutku ipak morala pomoći Srbiji. Zato je po njegovu mišljenju bolje riješiti krizu velikom diplomatskom pobjedom.

Austro-Ugarska je izgubila mnogo vremena slamajući otpor Tisze do čijeg je mišljenja mnogo držao i sam car Franjo Josip, a k tome je do daljnjeg odugovlačenja s predajom ultimatumu došlo i zbog toga što ga nisu željeli uručiti za vrijeme službenog posjeta francuskog predsjednika R. Poincaréa Rusiji. Najpovoljniji trenutak je time nepovratno propušten, a ogorčenje zbog atentata u Antantinu taboru ustupilo je mjesto hladnom globalno-političkom razmišljanju koje nije dopuštalo daljnje širenje austrougarskog utjecaja na Balkanu. Tom se razmišljanju priklonila i saveznica Austro-Ugarske – Italija.

U Srbiji su oficijelni politički krugovi bili odmah svjesni ozbiljnosti situacije pa su pokušali pomirljivim izjavama otupiti oštricu gnjeva u Austro-Ugarskoj i ogorčenosti u ostalim europskim prijestolnicama. Međutim, sva ta uvjeravanja o miroljubivim namjerama Srbije i o isključivo zločinu pojedinca, a ne čitavog naroda ili njegove vlade oštro su odudarala od općeg raspoloženja u Srbiji i manifestacija u slavu atentatora. Daleko od toga da srpska vlada i sam N. Pašić nisu bili prožeti velikosrpskom idejom i mržnjom prema Austro-Ugarskoj koja je stajala na putu realizacije Velike Srbije, ali činjenica je da vlada nije bila upletena u organizaciju atentata, potpuno realno-politički svjesna da

Srbiji *u tom trenutku* ne odgovara obračun s mnogo nadmoćnijom Austro-Ugarskom. Ta nepovoljna vremenska komponenta bila je jedina razlika između oficijelnih stavova srpske vlade i sveopćeg raspoloženja u Srbiji u vezi s predstojećim obračunom s Austro-Ugarskom.

Beč nije imao iluzija o srpskoj politici i srpskim planovima za budućnost pa je 23. srpnja uručio ultimatum srpskoj strani očekujući bespogovorno prihvaćanje u roku od 48 sati. Ultimatum je bio sročćen tako da protivnika baci na koljena, pa ga Srbija uz maksimalno popuštanje ipak nije mogla prihvatiti ako je željela sačuvati status potpuno suverene države. To je značilo da će Austro-Ugarska morati slomiti Srbiju vojnim putem, a to neće biti moguće bez miješanja sa strane. Rusija nije mogla uskratiti pomoć Srbiji pa onda ni Austro-Ugarska nije mogla ostati u sukobu sama bez pomoći Njemačke. Francuska i Velika Britanija ovaj put nisu mogle uskratiti pomoć Rusiji pa je Europu, a kasnije i veliki dio svijeta zahvatio bespoštedni četverogodišnji ratni sukob s dalekosežnim i dugoročnim političkim posljedicama.

Zusammenfassung

DAS ÖSTERREICH-UNGARISCHE ULTIMATUM AN SERBIEN AUS DEM JAHRE 1914

Livia Kardum

Der Tod des österreich-ungarischen Thronfolgers, der weder in Wien, noch in Budapest wirklich betrauert wurde, hätte Österreich-Ungarn als Anlaß dazu dienen sollen, seine größte außenpolitische Gefahr zu beseitigen: Serbien. Dabei ließen viele in Österreich - Ungarn und in Deutschland die Tatsache außer Acht, daß die einzige Gefahr für Österreich-Ungarn das ungelöste Nationalproblem darstellte.

Die deutsche Diplomatie bot von Anfang an, als die Krise ausbrach, ihrem engsten Verbündeten, Österreich-Ungarn, rückhaltlose Unterstützung, und war in Anbetracht der bevorstehenden Abrechnung mit Serbien unaufhörlich darum bemüht, den günstigen psychologischen Augenblick der Verurteilung des Attentats und die völlige Unvorbereitetheit der Großmächte zu nutzen. Diese Forderung konnte nicht leicht erfüllt werden, denn zunächst mußte der Text des Ultimatums so verfaßt werden, daß er auch für die europäischen Großmächte annehmbar wäre, aber gleichzeitig völlig unannehmbar für Serbien. Der einflußreichste Politiker Österreich-Ungarns, der Regierungspräsident von Ungarn-Tisza, meinte im Unterschied zu führenden österreich-ungarischen Politikern, daß die Zeit für Österreich-Ungarn arbeite, und so war er erst nach großem Widerstand und einigem Zögern bereit, das Ultimatum in scharfem Tone zu formulieren, und dies unter der Bedingung, daß kein einziger Teil serbischen Territoriums annektiert werden dürfe, wobei die Furcht vor einem Bevölkerungszuwachs zum Schaden der Ungarn.

Die führenden Politiker der Entente waren sich lange Zeit nicht des Ernstes der Situation bewußt und glaubten nicht an die Möglichkeit, daß sich Österreich-Ungarn auf das Risiko eines

Krieges gegen Serbien einlassen würde, während die deutsche Diplomatie alles unternahm, um die europäischen Großmächte von der Rechtfertigung der bevorstehenden österreich-Ungarischen Strafexpedition zu überzeugen.

Im Bewußtsein der Gefahr und der eigenen Schwäche versuchte Serbien durch versöhnliche Äußerungen dem Zorn Österreich- Ungarns die Spitze zu nehmen, aber im Lande selbst herrschte zugleich allgemeine Begeisterung für die Attentäter.

Wien hatte keine Illusionen über die serbische Politik und die serbischen Zukunftspläne, obwohl die serbische Regierung nicht an der Organisation des Attentats beteiligt war. Die großserbische Idee, die auf die Vernichtung Österreich- Ungarns angelegt war, beherrschte nun das gesamte politische Leben Serbiens, und so war das österreich-ungarische Ultimatum so verfaßt, daß es Serbien in die Knie zwingen wollte. Daher konnte es Serbien, wenn es als souveränes Land bestehen wollte, keinesfalls annehmen.

Österreich-Ungarn konnte den Konflikt nicht lokalisieren, denn Rußland mußte, wenn es als Großmacht bestehen und seinen Einfluß auf dem Balkan erhalten wollte, Serbien helfen. Und in dem Falle war Deutschland gezwungen, Österreich- Ungarn beizustehen. Frankreich und Großbritannien konnten sich nicht von Rußland abwenden, wenn sie den Bestand der Entente sichern wollten, und so wurde die ganze Welt von vier Jahre anhaltenden Kriegswirren von bis dahin ungeahnter Intensität mit weitreichenden Folgen erfaßt.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb

Ivan KAMPUŠ, Zagreb

Tomislav RAUKAR, Zagreb

Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

TAJNIK REDAKCIJE

Ivica PRLENDER

LEKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Društvo za hrvatsku povjesnicu

Zagreb, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet

Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šaljite na navedenu adresu

Cijena ovog broja iznosi 100 kuna

Izdanje časopisa sufinancira

Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Pergošićeva 8 – Zagreb

Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, svibanj 1995.

Uvez: GRAFOUVEZ, HBZ 41 – Velika Gorica